

Cser Ferenc (Melbourne):
Gondolatok a magyar nép és nyelv
Kárpát-medencei eredetéről⁵⁵

Bevezetés

A magyarság eredetét a XIX. század folyamán alapvetően két elgondolás próbálta meg leírni: a kizárólag a nyelvi rokonságra épülő ú. n. *finnugor*⁵⁶ és a nyelvi, valamint a kulturális hagyományokra alapozó ú. n. *török* elmélet.⁵⁷ A kiegyezést követően az előbbi lett a Magyar Tudományos Akadémia egyetlen elfogadott származtatási elmélete, és azóta a magyar történelemtudomány ezt tanítja, ezt hirdeti, ezt ragozza. A hivatalos történelemtudomány semmiféle más megoldást nem fogad el, és a bármely más megoldásban gondolkozókat tudománytalannak, tulipántos álmodozónak, akár *politikai alvilágnak* is nyilvánítják.

A finnugor elképzelés lényege az, hogy valamikor, talán hat-nyolc évezreddel a jelenkor előtt (JE) létezett valahol az Urál környékén egy *ősnép* és egy *ősnyelv*, amiket a történelemtudomány *uráli ősnépnek*, *uráli ősnyelvnek* nevez. Ebből a kezdetekben leszakadtak a mai szamojéd népek és nyelvek, majd egy következő lépésben, az immár finnugornak nevezett maradék kettéoszlott a finn és az ugor ágra. Ezek közül az egyik – az elképzelésektől függően vagy a finn, vagy az ugor – az Ural ellentétes oldalára költözött, ahol aztán mindkettő újból csak két ágra bomlott: a finn a baltira és a permire, az ugor meg a magyarra és az ugorra. Ez utóbbi elágazást valamikor a JE 3. évezred elejére, közepére helyezik. A magyarok ekkor valahol az Obtól délre élhettek, és az elképzelések szerint ekkor kezdődhetett meg a magyarság addigi halász-vadász műveltségének a levetkőzése, az állattenyésztő életmód fölvétele, és a magyarság lovas-nagyállattenyésztő néppé szerveződése.⁵⁸ Minthogy a környező műveltségek ekkorra már egytől-egyig fémfeldolgozó, lovas-nagyállattenyésztők voltak, a magyarnak tőlük tanulva kellett legyőznie a köztük lévő hihetetlen nagy műveltségbeli különbségeket. Ezek a népek – megoldási felfogástól függően – türk, vagy iráni népek lehettek. Azonban egyetlen konkrét népet, vagy törzset sem tud a hivatalos tudomány megnevezni, mert nem hogy erre, de még a magyarság feltételezett helyére vonatkozóan sincs megegyezés a történészek között.

Később a magyarság a hivatalosan elfogadott elmélet szerint a sztyeppén különböző helyeken bolyongott, hogy aztán már a Kr. u. évszázadokban a Káma és a Volga közötti területen legyenek felfedezhetők. Ezt követően őseink türk (elsősorban a kazár) népek alatt élhettek, majd a Kr. u. IX. század végén önállósodtak és Európa legerősebb katonanépeként, a föltételezések szerint ekkor a szinte teljesen üres Kárpát-medencébe költöztek, ahol nagyon hamar – egy évszázadon belül – létrehozták Európa legkorszerűbb keresztény államát I. István királlyal a trónon.

⁵⁵ *Magyar történelem – tízezer év ezer oldalról. Oktatási segédkönyv.* Zürich–Budapest, 2002. pp. 195–222. ISBN 963 86100 1 8 *Acta historica Hungarica Turiciensia* XVIII. évfolyam 1. szám.
<https://mek.oszk.hu/05900/05939/05939.pdf>.

⁵⁶ Lásd pl. Budencz (1871), Zsirai (1935), Diószeghy (1978) vagy Glatz (1996), pp.: 8. 1. - 40

⁵⁷ Példának okáért Kiszely (1996), Osetzky (1977), Götz (1991), Padányi (1989), Nagy (1987).

⁵⁸ Glatz (1996), p.: 8.

Mindezen elképzelések alapja a magyar és az ú. n. finnugor népek nyelveinek a rokonsága. Régészeti adat, ami az elképzelést egyértelműen igazolná, azonban nincs. Olyan is kevés van, ami valamiként elősegítené, támogatná. Példának okáért *ugor* népet és nyelvet eleddig senki nem talált, sem a főt megnevezett, sem a távolabbi körzetben. A szó mesterséges, de a jelentése sem ismert.

Ha igaznak fogadjuk el az elképzelést, akkor a magyarság a Kárpát-medencei megjelenésekor sztyepei, lovas-nagyállattenyésztő nép lehetett. Eme műveltség forrásainak a szókészletét kellene a nyelvében föllelni, a nyelvszerkezetnek valahol a türk és az iráni nyelvek között kellene elhelyezkednie. Azt kellene tapasztalnunk, hogy a külső hatások csökkenésével, vagy a Kárpát-medencében talált más népek nyelvének a hatására az államalapítástól kezdődően a magyar nyelvnek az angolhoz hasonló mértékű, rohamos változáson kellett volna átesnie, de még ma is erősen változó nyelvi környezetet kellene érzékelnünk. Minthogy a 'tanító' népek műveltsége nagyságrendekkel magasabb szintűnek föltételezett, mint a Kr. e. 1. évezredi magyarságé, a hit, a mese és a regevilágunknak ugyancsak ezeknek a népeknek a hit, mese és regevilágát kellene tükröznie. Ugyancsak a magyar népesség embertani megjelenésének is a föltételezett uráli, és a későbbi szálláshelyeken föllehető embertani jegyeket kellene mutatnia.

Nézzük meg most, hogy mi is a valóság?

A magyar nyelv

A magyar nyelv a ragozó nyelvek családjához tartozik.⁵⁹ Ezeken belül ú. n. *akkuzatív* nyelv, ami azt jelenti, hogy közvetlen tárgy esetében a tárgyat ragozza. Első-szótaghangsúlyos nyelv, a hosszabb szavakban a páratlan szótagok mellékhangsúllyal rendelkeznek. Következétesen alkalmazza a magánhangzó harmóniát, miszerint nem csak a ragok magánhangzói illeszkednek a szó hangállományához, hanem az egyszerű magyar szavakban vagy csak magas, vagy csak mély hangzású magánhangzók lehetnek. A magas hangzásúak gyakran a közelséget, a mélyek a távolságot fejezik ki. Határozott és határozatlan névelőt használ a nyelv. Az igeidőket közvetlen ragozással képezi, az összetett igeidők ugyan a múltban még léteztek, a mai nyelvből már kikoptak, régiesnek hangzanak. Az összetett igeidőkben is a főigét ragozza, a kiegészítő szavak (*vala, volt, stb.*) változatlanok maradtak. A mondatok szórendje szabad, a szavak mondatbeli szerepét ragokkal fejezi ki, a ragokat a szó végére illeszti. A birtokost helyezi előre, a birtokot a birtok mögé, és a birtokot ragozza. Tárgyas és részlegesen kettős igeragozása van. Alapszóképzésének zöme egy, vagy kéttagú szó, amikből képzőkkel, majd ragokkal képez fogalmakat.⁶⁰ A magyar nyelv ma is egységes, nem szakadt nyelvjárásokra.

A nyelvek rokonságát a nyelvtani, hangtani és szótani hasonlóságok és egyezések száma és azok mértéke határozza meg. A hasonlóságokat és az egyezéseket a nyelvszerkezet, a hang- és a szókészlet, a szóképzés, a mondattan és a nyelvtani elemek összességének figyelembevételével kell vizsgálni. Már a bevezetőben említett sajátságokban sem egyezik a magyar valamennyi rokonával. A magyarral közvetlen rokonnak tekinti a nyelvtudomány a két ugor nyelvet, az osztjákot és a vogult, amelyek mintegy harminc nyelvjárását az Ob környékén mintegy tizenhatezer ember beszéli. A magyar nyelvet tizennégy millióan beszélik. A balti finn ág legnagyobb nyelve a finn, melyet öt és fél millióan beszélik. A következő az észti, amelyet egy millióan, majd a lapp, amit mintegy kétszázötven ezren beszélik. A permi ághoz tartozik a votják, a zürjén, a cseremis, a mordvin és a jurák, amit összesen mintegy másfél millióan

⁵⁹ Crystal (1997), p.: 295.

⁶⁰ Különösen érdemes megemlíteni Bowring (1830) ebbéli állásfoglalását, p.: viii.

beszélnek.⁶¹ A 22,5 millió finnugor nyelven beszélőből tehát 14 millióan magyarul beszélnek, és ez a legnagyobb lélekszámú nép, mégis a nyelv megnevezése nincs a nyelvcsoporthoz. Ott van azonban az ugor, jóllehet sem ilyen nyelvet, sem ilyen nevű népet nem ismer a történelem. A második legnagyobb nyelv, a finn viszont ott van. Ennek bizonyára nem tudományosan indokolható, hanem politikai okai vannak.

A magyar nyelv hangkészlete nagyon bő.⁶² Teljes ajakmozgással 9 magánhangzót formálunk, mindegyiknek van hosszú és rövid változata. Itt meg kell különböztetnünk az *a*-t az *á*-tól, mert ugyan az *á* hosszabb, mint az *a*, de mégsem az *a* hosszú változata. Ugyanez vonatkozik az *e* és *é* viszonyára is. Mindkét hangpár képzése eltérő módon történik. Ha összehasonlítjuk a rokonokéval, akkor azok a magyarhoz képest kevesebb és más hangzókat használnak, a kiejtésük sokkal zártabb módon történik.⁶³ Mássalhangzóink száma 26, és mindegyiknek van kettőzött, ú. n. hosszú változata is. A rokon nyelvek – különösen az ugor nyelvek – kevesebb mássalhangzót, és a magyar teljes vertikumú kiejtésétől eltérően, sokkal inkább hehezett, selyp és pöszített hangokat használnak.⁶⁴

A rokonítási elméletek elsődleges alapját a szókészlet képezi. Collinder szerint a magyarnak 504 finnugorra visszavezetett szótöve ismert.⁶⁵ Ezeken felül még néhány szárról fölteszik, hogy *esetleg* finnugor alapú, ahogy Budenz, ill. Lakó etimológiai szótárában sokkal több szót sorolnak fel, de csak *'potenciálisan egyeztethető'* megjegyzéssel kísérve.⁶⁶ A szóeredetek levezetése gyakran ellentmondásos, megengedhetetlen módon kaotikusan változó mássalhangzókkal és értelmezéssel operálnak. A közvetlen rokonnak vélt osztják és vogul nyelv több mint ezer finnugornak vélt szóval rendelkezik. Mindazon magyar szavakat viszont, amelyek nem vezethetők le a finnugor nyelvekből, a magyar nyelvtudomány a magyar nyelv kölcsönzött szavainak tekinti.⁶⁷ Ebből a szempontból teljesen lényegtelennek vélik azt, hogy az adott szó a magyar nyelvben esetleg egy szóbokor meghatározó elemét képviseli, miközben az u. n. kölcsönző nyelvben nem, sőt, esetleg ott még hangtanilag is idegen. Ez a fajta szemlélet határozottan előítéletet tükröz.

A nyelvrokonítási vizsgálatokhoz használható a Swadesh és Lees által kidolgozott ú. n. glottokronológiai vizsgálat.⁶⁸ Ebben kiválasztunk egy olyan alapfogalom-készletet, ami lehetőleg nem hangutánzó szavakból áll és nem a műveltséget jellemzi, majd meghatározzuk, hogy az összehasonlítandó nyelvekben az ezeket megjelölő szavak mekkora hányada vonatkoztatható ugyanarra a hangalakra. Minél több az azonos hangalakra visszavezethető szó, annál közelebbi a rokonság, annál kisebb idő telt el, amióta a két nyelv nem érintkezik egymással. Az elgondolás alapja az, hogy a nyelvekből hasonló sebességgel kopnak ki a szavak. A műveltséget nem tükröző száz magyar *alapszót* az alábbiakban foglalom össze,⁶⁹ ahol dőlt betűvel szedtem mindazokat a szavakat, amelyeket Collinder szótára⁷⁰ finnugor alapúnak vél:

én, te, mi, ez, az, ki, mi, nem, mind, sok, egy, kettő, nagy, hosszú, kicsi, nő, fér(fi), ember, hal, madár, kutya, tetű, fa, mag, levél, gyökér, kéreg, bőr, hús, vér, csont,

⁶¹ Crystal (1997), p.: 306.

⁶² Collinder (1957), pp.:367-371 .

⁶³ Collinder (1957), pp.: 321, 327 a két ugor nyelvénél, táblázatosan lásd Cser (2000) Függelék III. Táblázat.

⁶⁴ Cser (2000), p.: 100-101.

⁶⁵ Collinder (1977), pp.: 188-191, ill. Cser (2000), Függelék I. Táblázat.

⁶⁶ Budenz (1873), Lakó (1967), Lakó (1970) és Lakó (1978) – számtalan helyen megtalálható.

⁶⁷ Maráczy (1998), de Götz (1994) is több helyen is jogosan bírálja ezt a felfogást.

⁶⁸ Swadesh (1952), Lees (1953).

⁶⁹ Crystal (1997), p.: 333 alapján.

⁷⁰ Collinder (1977), pp.: 367-371.

zsír, tojás, *szarv*, farok, *toll*, *szőr*, *fej*, *fül*, *szem*, orr, *száj*, *fog*, *nyelv*, köröm, *láb*, térd, *kéz*, has, nyak, *mell*, *szív*, *máj*, *iv*-(iszik), *ev*-(eszik), harap, lát, *hall*, *tud*, *alv*-(alszik), (meg)*hal*, (meg)*öl*, *úsz*-(ik), száll, *men*-(gy), *jön*, *fek*-(szik), ül, *áll*, *ad*, *mond*, *nap*, hold, csillag, *víz*, *es*(ő), *kő*, homok, föld, *felhő*, füst, tűz, hamu, *ég*, út, *hegy*, piros, zöld, sárga, *fehér*, fekete, *éj*(jel), meleg, hideg, tele, *új*, jó, kerek, száraz, *név*.

Látható, hogy a finnugor eredetűnek tekintett szókészletből 56 tartozik a Swadesh és Lees által meghatározott 100 alapfogalomhoz. Ezek zöme egytagú szó. Az etimológiai szótárak szerint ezek szinte kizárólag uráli eredetűek, azaz régebbiek, mint 7 évezred. Az egyenletes kikopás tétele szerint ekkor a magyar nyelv stabilitása sokkal nagyobb, mint az egyébként vizsgált nyelveké, mert évezredenként a száz magyar alapszóból csak 9 kopott ki, miközben a hivatkozott nyelvekből 14. A rokon nyelvek közül a finnek mintegy 50 alapszava finnugor eredetű, de ebből csak 14 vezethető le a magyaréval azonos hangalakból.⁷¹ A glottokronológia szerint a finn és a magyar távolsága így legalább 12 évezred. Ez azt jelenti, hogy ha el is fogadjuk a nyelvi családfát, a két nyelvnek még a jégkorszak fölmelegedése idején el kellett válnia egymástól. Ámbár ha figyelembe vesszük azt is, hogy mindkét nyelv változási sebessége kisebb, mint a tétel fölállításához használt nyelveké, akkor ez a távolság ennél az időtartamnál is sokkal nagyobb. A magyar és az obi-ugor nyelvek között 23 szó vonatkoztatható egymásra, így az ezek közötti távolság is legalább 5-6 évezredes,⁷² ami ugyancsak sokkal nagyobb, mint amit az elméletek állítanak (2-2.5 évezred).

A glottokronológia tehát azt mutatja, hogy a finnugor nyelvek rokonsági foka meglehetősen kicsi. Sokkal kisebb, mint pl. az indoeurópai nyelvek legkisebb rokonsági foka⁷³ (kelta/örmény) és messze kisebb, mint pl. a török (türk) nyelveké, amelyek ugyan 2-3 évezrede váltak el egymástól, de még mindig kölcsönösen megértik egymást.⁷⁴ A magyar és a legközelebbi rokonai azonban már nem.

Érdeemes megvizsgálni a magyar–sumér rokonsági fokot is. Ezt is elvégeztem Halloran⁷⁵ szótárából merítve a sumér szavakat, és kitűnt, hogy a megegyező hangalakú szavak száma itt is csekély, ezért a magyar–sumér távolság is nagyon nagy. Messze nagyobb, mint amit akármilyen sumér–magyar származtatási modell megkívánna. Az egymásra vonatkoztatható szavak alapján a magyar és sumér távolsága is több mint 7 évezred, azaz a magyarnak és a sumérnak már akkor el kellett volna válnia egymástól, amikor a sumérok még meg sem jelentek a történelem színpadán.⁷⁶

A műveltségeket kifejező szavakat is érdemes vizsgálat alá venni, mert ezek alapján végigkísérhetjük, hogy az adott nyelvet beszélők milyen környezetben éltek, egy-egy műveltségi elem felvételekor kikkel álltak kapcsolatban. Ennek kifejezésére az alább felsorolt fogalomkört határoztam meg, ahol igyekeztem a kezdet-beli letelepedett társadalmi formához tartozó műveltségi elemeket megszólaltatni. Dőlt betűkkel szedtem itt is a Collinder⁷⁷ szótárában megtalálható, finnugor eredetűnek vélt szavakat.

⁷¹ Cser (2000), p.: 96.

⁷² Cser (2000), p.: 96 ill. lásd még a Függelék I. Táblázatát.

⁷³ Renfrew (1987) pp.: 113-117, ill. Lockwood (1972), de a rokonság mértéke jól érzékelhető Childe (1926) bevezető nyelvészeti részében is.

⁷⁴ Rédei Károly Népszabadság 1998. március 17., Kiszely (1996), p.: 74.

⁷⁵ Halloran (1998).

⁷⁶ Cser (2000), p.: 97.

⁷⁷ Collinder (1977), pp.: 188-191.

erdő, barlang, folyó, tó, tenger, part, ház, fal, kapu, ablak, kémény, udvar, kert, mező, legelő, sarló, eke, vödör, tál, köcsög, balta, kés, kanál, villa, tű, cérna, búza, árpa, rozs, széna, szalma, répa, káposzta, bab, bor, szőlő, sör, bükk, éger, nyír, tölgy, fenyő, alma, körte, szilva, barack, tök, alom, kecske, juh, tehén, ökör, tyúk, kakas, bika, ló, kacsa, szarvas, medve, kígyó, hal, vaj, tej, sajt, túró, hám, iga, nyereg, zabla, kapa, agyag, cserép, kerék, arany, ezüst, réz, bronz, vas, öv, szánt, arat, vet, csépel, őrlő, süt, főz, sző, fon, ró, nyíl, íj, varr, ell(ik), legel, isten, ördög, pap, ötvös, takács, bognár.

A magyar és a finnugor nyelvek ebben a vonatkozásban még nagyobb távolságra vannak egymástól, mint az alapszókészletüket tekintve. Ugyanakkor itt már több a sumérral rezonáló szó, ami esetleges egy újkőkorszaki kulturális hatást már tükrözhet. A szókészletben azonban van egy halom olyan szó is, ami megint csak arra utal, hogy a magyar nyelv meglehetősen régen megismerkedett, pl. a fémfeldolgozó műveltséggel. Erre egyértelműen utalnak a fémek nevei. A magyar *vas* szó finnugor eredetűnek véleményezett és ott ércet jelent. A finn a rezet nevezi *vaski* névvel. A *réz*, az *ezüst* azonban sem nem finnugorok, sem nem indoeurópaiak, sem nem türkök.

Márpedig bármelyik eredeztetési elgondolást is tekintjük, a fémeket a magyar csakis indoeurópai (iráni), vagy türk népektől ismerhette meg. A magyar szavak azonban nem ezt tükrözik. Az *aranyat* a szanszkrit mélyebb rétegéből származó *hieranya* szóból próbálják meg levezetni⁷⁸ (azaz nem finnugor eredetű a szó). Márpedig, ha a szanszkrit mélyebb rétegeiből ered, akkor a szónak meglehetősen idősnek kell lennie a magyarban is. Amikor a magyar nyelv ezt a szót kölcsönözhetette, a magyar a származtatási elképzelések szerint vagy a türk népek hatása alatt állt, vagy nem ismerte a fémeket. Ha pedig ismerte, akkor az átvétel akár fordított is lehet.

Fel kell még arra is hívnom a figyelmet, hogy a magyar nyelv szókészletének rendkívül nagy hányada az ú. n. *őselem*, azaz *etymon*, ami azt jelenti, hogy egyszerű hangutánzó, mozgást leíró, vagy gyermeknyelvi szó. A magyar törzsszókészlet kétharmada tartozik ide, míg a más nyelvekben ez az arány sokkal kisebb. Még a türk nyelvekben találunk 25% körüli őselemet, de pl. az angol nyelvben ez már kevesebb, mint 5%.⁷⁹

A magyar nyelv a többes számot következetesen *-k* hanggal fejezi ki, míg a rokon nyelvekben *-i* és *-s* a többes szám ragjaiban föllelhető jel.⁸⁰ A baszk nyelvben ugyancsak *-k* fejezi ki a többes számot,⁸¹ de megjelenik ez a hang az örmény igeragozásban is, ahol egyébként a személyragok a magyaréval azonosak.⁸² A finnugor nyelvek közül a lappban találkozunk a többes számú első személy ragjában a *-k*-val, és a mordvinban fordul elő még két helyen.

A magyar nyelv kétféle igeragozást használ: a tárgyatlant és a tárgyast. Tárgyas igeragozása Európa nyelveinek általában nincs, az ugor nyelvek mellett még a permieknek van. A magyarban van kettős igeragozás, ami egyetlen finnugor nyelvben sincs, van ellenben az ergatív nyelvekben, mint amilyen a baszk és a sumér.

A magyar és az ú. n. rokon nyelvek nem azonos módon képezik a múlt időt. A magyar következetesen *-t*- hangot használ a múlt idő ragjában, a többi nyelvben a rag *-s-*, ill. *-i-* hangot

⁷⁸ Collinder (1977), p.: 141.

⁷⁹ Kiss (1999), p.:100.

⁸⁰ Collinder (1957), pp.: 374, lásd az összehasonlítást Cser (2000), Függelék IV. Táblázatában.

⁸¹ Laka (1998).

⁸² Lockwood (1972), p.: 179.

tartalmaz. A magyar rag sokkal inkább összhangban van a szász gyengeragozás *-t, -d* ragjával, mint a „rokonokéval”.

A magyar egyes és többes számot használ, az ugor nyelvek azonban használják a duális többest is, ami az indoeurópai nyelvek korai szakaszát is jellemezte.

A magyar igék közül kifejezetten hiányzik a birtoklást kifejező ige (*habeo, haben, have, stb*), és a magyar ezt a fogalmat a *nekem van* szókapcsolattal fejezi ki. Ebben hasonlít a türk nyelvekre. Az indoeurópai nyelvek közül ez az ige hiányzik a kelta nyelvek egy részéből, a szanszkritból és az örményből.⁸³ Az ige hiánya a birtoklás fogalmának alárendelt szerepére utal a magyar műveltségénél. Az ige egyébként hiányzik a többi finnugor nyelvből is.

A magyarban van határozott és határozatlan névelő, ami a finnugor nyelvekben általában nincs. A személyes névmás egyes szám első személyét a magyar az *én* szóval fejezi ki. Valamennyi rokon nyelvben erre *m* hangzót tartalmazó szó szolgál, de ez a hang fejezi ki szinte minden európai nyelvben is ezt a fogalmat. A magyar a kivétel. Az egyes szám második személy ragja a *-d*, és ebben egyezik Európa valamennyi nyelvével.

Meg kell még említenem a magyar szóképzés sokoldalúságát és hatékonyságát. Egyik legfőbb jellemzőt az igekötők adják. Ezekkel az alapigék jelentése módosítható meglehetősen széles mértékben. A rokon és a környező nyelvek nem, vagy csak korlátozott mértékben használnak igekötőket.

A képzők családja is hatalmas a magyar nyelvben, és ezek a fogalmak pontos meghatározásához hihetetlen nagy segítséget jelentenek. A magyar nyelvben megfogalmazhatunk eleddig ismeretlen fogalmakat is úgy, hogy minden magyarul tudó azt a fogalmat a szó alapján megérti. A szomszéd nyelvekben a fogalmakat leíró új szót előbb körül kell írni ahhoz, hogy mások megértsék.

Külön érdekessége a magyarnak, hogy ragokat is ragozhat, és így alkothat új kifejezést. Példa erre a *tőlem, hozzád, stb*. Hasonló módon ragokat személyraggal, birtokos raggal más finnugor nyelv nem láthat el, azonban az egyes számban a magyarral azonos raggal, hasonlóképpen fejezik ki ezeket a fogalmakat a kelta utódnyelvek.⁸⁴ Többes számú ragjaik már nem követik a magyart, nincsenek a magyaréhoz hasonlóan rendszerben.

A magyar nyelv változása nem csak a kikopó szavak kis száma, hanem a legrégebbi magyar nyelvi emlékek alapján is meglehetősen lassú. A legrégebbi magyar szövegek – pl. a *Halotti beszéd* – latin írásmódja ellenére is még minden nehézség nélkül megérthetők.⁸⁵ Ez azt is jelenti, hogy a magyar nyelv a mai kifejezőképességével már a honfoglalás idején is rendelkezett. Az angol, vagy a francia nyelv hasonló korú szövegei a mai angol, vagy francia anyanyelvűek számára is már egyáltalán, vagy csak alig érthetők meg. Talán ennek a lassú változásnak köszönhető az, hogy a magyar nyelv az elmúlt évezred alatt sem szakadt szét nyelvjárásokra, egységes, egyetlen nyelvként maradt meg és él ma is.

Mindezek a jegyek arra utalnak, hogy a magyar nyelvnek kellett lenni egy hosszú, zárt letelepedett időszakának, amikor mind a nyelvtani rendszere, mind a nyelvi logikája kialakult és rögződött. Erre sem a finnugor, sem a Közép-ázsiai (türk) származástani elképzelés nem nyújt lehetőséget.

⁸³ 28 Lockwood (1972), p.: 171.

⁸⁴ Ó Se (1994), Robertson (1993).

⁸⁵ Glatz (1996), p.: 89.

A szétszórt népesség évszázados vándorlása nem nyelvfejesztő, hanem a nyelvet izoláló, azt nyelvjárásokra bontó hatású. Lásd erre kiváló példaként a szláv, a germán ill. a türk nyelvek felbomlását.

A magyar műveltségnek a honfoglalás idején írása volt, a rovásírások egyik fajtája.⁸⁶ Ezt a kereszténység fölvetelétől kezdve törvények tiltották, mégis a paraszti társadalomban túlélt. Írásjelei a kora rézkori Közép-Európa írásjeleivel harmonizálnak.⁸⁷

Végezetül még a zenei anyanyelvünkről néhány szó. A magyar népzene ötfogású hangrendszerből építkezik. A környezete – beleértve a finn és balti finn népeke zenéjét – hétfogású hangrendszerű. Az ugor népek hangrendszere a tonalitást sem éri el, vagy csak háromfogású.⁸⁸ Ötfogású hangrendszere van a türk népek egy részének és a távol-keleti japánnak. A magyar népzene ereszkedő dallamívű és ez nem föltétlenül jellemzi a türk népek zenéjét.⁸⁹ Ötfogású még az írek népzenejének egy része. A magyar tehát ebben is különbözik a közvetlen rokonainak tekintett népektől, műveltségektől.

A magyarság embertani képe.

A honfoglalás kori magyarság embertani képét Bartucz és Lipták dolgozta fel. Kiszely elemzi a Kárpát-medence honfoglalás korát megelőző időszakainak is az embertani, képét ill. szembesíti a Kárpát-medencei embertani adatokat az eredeztetési modellek ú. n. őshaza helyszíneinek a megfelelő embertani anyagával.⁹⁰

A jelenkori magyarságról Henkeytől⁹¹ kaphatunk adatokat. Az embertípusok alcsoportra osztásában a testmagasság, a test robosztussága és a koponya jellemzői számítanak meghatározóknak. A jelenleg élő ember tipizálásához fölhasználják még a bőr, a haj és a szem színét, ill. a szőrzetet, annak mennyiségét és göndörítettségét.⁹² Ez utóbbiak a temetkezési helyekről előkerült csontvázak osztályozásában általában nem játszanak szerepet, jóllehet néhány mumifikálódott tetemnél ezek is megállapíthatók.

Ugyancsak a vércsoport és bizonyos gén-sajátságok is segítenek ma már a csoportosításban, de a történelem előtti embernél ezek még szintén nem nagyon jöhetnek számításba, jóllehet csonttöredékek alapján újabban már ezek a jellemzők is meghatározhatók.

Az AB0 vércsoport rendszer statisztikus elemzése ellenben már ma is kézzelfogható eredményekre vezetett, ahogy azt dr. Nagy Ákos legújabb tanulmánya alapján értelmezhetjük.⁹³

A koponya legfőbb jellemzői: hosszúság, szélesség, magasság és a forma. A hosszúság a felülnézet-beli koponya legnagyobb méretét, a szélesség a koponya legnagyobb szélességét, a koponya jelzőszám pedig a szélesség és a hosszúság arányának a százszorosát jelenti. Alapvetően három típust különböztetnek meg: hosszú, rövid és közepes koponyát (koponyajelző kisebb, mint 75, nagyobb, mint 80, illetve 75-80).⁹⁴

⁸⁶ Forrai (1994), Györffy (1997).

⁸⁷ Gimbutas (1991), p.: 310, Rudgley (1999), pp.: 58-71.

⁸⁸ Lükő (1942), pp.: 291-319.

⁸⁹ Csajághy (194).

⁹⁰ Lipták (1954, 1957, 1977), Kiszely (1976).

⁹¹ Henkey (1993), (1998), (1999).

⁹² Garn (1976), Kiszely (1976).

⁹³ Nagy (2000).

⁹⁴ Kiszely (1976), p.: 141.

A koponya szélesség mellett az arc, és homlok szélességet is meg szokás adni. Ismeretesebb széles és keskeny arcú típusok. Ez a koponya magasságra vonatkoztatott szélességet jelenti. Ezen belül is fontos a járom-csont ill. az állkapocs szélessége.

Fontos még a koponya alakja, azaz a homlok, a tarkó görbültsége. Vannak alacsony és magas, meredek, vagy lapos homlokú, vannak csapott, görbült, vagy csúcsos tarkójú embertípusok.

Fontos még az orr formája, ami egyenes, konkáv és konvex lehet.

A koponya magassága a fej magasságát jelenti. Alacsony és magas koponyájú típusokat különböztetnek meg.

Testmagasságot tekintve alacsony és magas típust tartanak nyilván.

A test felépítése lehet robosztus és lehet vékony (filigrán, azaz idegen szóval: *gracile*).

A testhosszúság arányában is vannak különbségek. Melegövi típusoknál általában a láb hosszú a törzshöz képest, a hidegöviéknél ez fordított.

Biológiailag az emberiség egyetlen fajhoz tartozik, de ezen belül több alcsoportra (fajta) osztható fel. Öt alapvető csoportot különítenek általában el: veddo-ausztraliid, europid (eurázsiai), mongolid, afrikoid és amerindid.⁹⁵ Ez akár öt eredetre is utalhat, jóllehet az eredet kérdése ma még nyitott.⁹⁶

A magyarság szempontjából, az ötből kettőt kell figyelembe vennünk: az europidot és a mongolidot. Az utóbbi tipikusan hidegövi, azaz alacsony, rövid lábú, széles, lapos arcú, gracilis típus. Több vonatkozásban rokona a neandervölgyinek, aki szintén rövid lábú, széles arcú, de az arca nem lapos, robosztus testfelépítésű, és vastag csontú. Kiszely meg is említi, hogy a mongolid is a neandervölgyiből eredhet, jóllehet a mongolid azért vékony csontozatú.

A robosztus, vastag csontozatú, de hosszú lábú ázsiai ősember a jávai ember, akinek fejformáját a későbbi ausztraliid embernél vélik fölismereni.⁹⁷

Velük szemben áll az afrikoid ill. europid ember ugyancsak hosszú lábakkal, de vékony, magas testfelépítéssel, és hosszú, keskeny arcú fejjel.

Az europid embertípusokat a mai 'rendőrségi' források általában kaukázusinak jelölik. Ez természetesen nem egyetlen embertípus megjelölésére szolgál. A klasszikus kaukázusi europid embertípus hosszúfejű, keskeny arcú, vékony testalkatú. Ezek közül a magas testalkat az indoeurópaiak és a nordikus emberek klasszikus jellemzője,⁹⁸ az alacsony termet meg a keleti mediterrán emberé.

Velük szemben állnak viszont a crômagnon típusok, amelyek általában hosszú és széles fejűek, széles elsőarcúak, robosztus testalkatúak és vastag csontúak. A crômagnon A típushoz magas, a B típushoz alacsony testalkat tartozik. Az utóbbi rövidebb koponyájú változatát kelet-európainak (kelet-balti) nevezi Kiszely.⁹⁹

Az európai földrész legrégebbi embertípusai ezek. Rövid, kerek koponyájú, meredek homlokú, kis közepes testmagasságú ember az alpi típus. Az alpi embertípus a jégkorszak végén

⁹⁵ Kiszely (1976), pp.: 166, 175.

⁹⁶ Gamble (1993), pp.: 65-73, ill. Leakey (1994), pp.: 86-89.

⁹⁷ Flood (1995), p.: 75.

⁹⁸ Kiszely (1976), pp.: 140-141.

⁹⁹ Kiszely (1976), p.: 144.

(mezolitikum) jelent meg Európában. Az alpi típushoz közel áll a lappid. Igen rövid fejű, kifejezetten alacsony, igen széles arcú emberek.¹⁰⁰

A keleti mediterrán típushoz vékony testalkat, hosszú, ill. igen hosszú fej és keskeny, lágyan kecses arc tartozik. Ennek három altípusa van, az iráni, a transzkáspi és az indid. Közép mediterrán típushoz tartozik a pontuszi, a *gracilis* mediterrán és az Észak-afrikai. A kaspi változat magas, a pontuszi kisközepes, az iráni nagyközepes testmagasságú.¹⁰¹ A nyugati mediterrán magasabb és kissé robosztusabb testalkatú, mint a keletiek. Vékony és alacsony testalkat, hosszú fej és keskeny arc jellemzi már az átmeneti kőkortól ismert protomediterrán típust.

Az armenid (taurid, előázsiai¹⁰²) szintén meglehetősen régi embertípus. Rövid, közepesen rövid, ill. kerek fejű, lapos homlokú, vékony és közepes termetű, a Kaukázustól délre általánosan elterjedt típus. Ennek és a mediterránnak a keveréke alkotja a sumér-akkád civilizáció embertípusát.¹⁰³

Később alakultak ki keveredés révén az uralid, a pamíri, a turanid¹⁰⁴ és a dinári (adriai) embertípusok. Valamennyit rövid, vagy közepesen rövid fej jellemzi. A turanid (Europo-mongolid) kialakulását Lipták az időszámításunk kezdetére teszi.¹⁰⁵ A pamíri és a turanid közép magas fejű, a turanid széles, a pamíri közepesen széles arcú (járomcsontú), nagyközepes, vagy nagy termetű. A turanid feje nagy, a pamírié kicsi.¹⁰⁶ Az uralid típus szintén Europomongolid,¹⁰⁷ azaz széles járomcsontú, rövid fejű, de erősen hátrahajló és az arctól hátrafelé szélesedő koponyájú, alacsony arcú, mongolid jellegű (alacsony, vékony termetű). Europid-mongolid keverék, mongolid túlsúllyal. A dinári típus közepesen széles, rövid, ill. túl rövid fejű, keskeny arcú, magas termetű fajta.¹⁰⁸

Számunkra külön figyelmet érdemelnek a Cro-Magnon típusok. Az A típus általában Nyugat Európában fordul elő, a B típus pedig Közép és Kelet Európában. Magyarországon a B típus főleg az Alföldtől északkeletre található meg, de általánosan elterjedt a Kárpátoktól északkeletre, közvetlen azok környezetében, valamint ettől északra. A szlávok és a finnek klasszikus embertípusa. Elképzelhető, hogy ez a két embertípus a kaukázusi és az őshonos nyugat-európai (neandervölgyi) ősember keveredésével jött létre.¹⁰⁹ Jóllehet, egy ilyen keveredésre utaló konkrét archeológiai (csont) adatokat találhatunk,¹¹⁰ mások mégis hevesen ellenzik a gondolatot.¹¹¹ Lipták a Kárpát-medencei embertípusok vizsgálatánál bevezette a Cro-Magnon C és C+ turanid típusokat is, de ezeket Henkey a turanidok közé sorolja.¹¹²

A Cro-Magnon B és mongol típusok keverékeként jöhetett létre az uráli típus. A nordikus típus a klasszikus kaukázusi és a Cro-Magnon típusok keveredésével magyarázható.

¹⁰⁰ Kiszely (1976), pp.: 145-146.

¹⁰¹ Henkey (1998), p.: 50.

¹⁰² Lipták (1977), p.: 239.

¹⁰³ Roux (1992), p.: 81, Osetzky (1977) ugyancsak megemlíti ezt a 48. lábjegyzetében, p.:98.

¹⁰⁴ Osetzky (1977), pp.: 113, 197.

¹⁰⁵ Lipták (1955), p.: 238, idézi Osetzky (1977), a 93. lábjegyzetében, p.: 103.

¹⁰⁶ Henkey (1998), p.: 48

¹⁰⁷ Lipták (1977), p.: 244.

¹⁰⁸ Henkey (1998), p.: 49. Kiszely (1976), pp.: 147-148.

¹⁰⁹ Clarke (1965), ahol a Bükk és általában az északi Kárpátok-beli kultúrákat említi. pp.: 70.

¹¹⁰ Clarke (1965), pp.: 54-66.

¹¹¹ Lásd Gamble munkáit.

¹¹² Henkey (1998), p.: 48.

A jelenkori magyarságot többségében a rövid és közepesen rövid fejű, széles arcú ember típus jellemzi. A testalkatot tekintve a közepesen magas alkat, inkább nehéz, mint vékony csontozat a jellemző. Ezzel szemben a környező ún. indoeurópai embereket a vékony csontozat, hosszú fej és keskeny arc uralja. Egyik népesség sem homogén, egész Európa lakossága kifejezetten kevert típusú, csak az átlagok jelzik ezt a különbséget. Henkey a magyarság típusait a Közép-Ázsia jelenkori lakosságával veti össze, akiket ugyancsak a rövid fej és a mérsékelt közepes testmagasság jellemez. Ebből ki nem mondottan arra következtet Henkey, hogy a magyarság eredete Közép-Ázsia. Azonban a robosztus csontozat, a széles arc és emiatt a közepes ill. rövid fej nem föltétlenül kell, hogy elvigyen minket Közép-Ázsiába, ugyanezek a típusok lehetnek a Kárpát-medence jégkorszaki Cro-Magnon típusú emberének is az utódai.

Végezetül a genetikai és a vércsoportelemzésről néhány szó. A magyar nyelvű etnikumban a környezetéhez képest kicsi a 0-vércsoport százalékos mennyisége, amit ellentételez az AB vércsoport szokatlan nagy százalékos részesedése.¹¹³ Az A és a B vércsoport nagyjából megfelel a terület környezetében tapasztaltaknak. Ugyancsak nagy az AB vércsoport aránya a 0-hoz képest a honfoglalás előtti Kárpát-medencei leletekben, amiből Nagy Ákos arra következtet, hogy az AB mutáció elsődleges az örmény-asszír eredetű A-val és a mongol eredetű B-vel szemben (azaz nem azok keveredéséből származik), ugyanakkor a mutáció föltehetően a Kárpát-medencében jött létre. Ez egy nagyon fontos szerológiai adat, ami a magyarság Kárpát-medencei eredetének eléggé határozott jele.

A legutóbbi emberi génavizsgálatokban, amit több mint ezer európai férfin folytattak, az Y kromoszómát elemezték.¹¹⁴ A kromoszóma mentén különféle módosulásokat, alléleket mutattak ki és ezekből egyértelműen következett, hogy Európa legősibb génjét, az ún. *aurignaci* gént a magyar lakosság hordozza a legnagyobb mértékben (63%). Hozzájuk legközelebb a lengyel, az ukrán és a horvát lakosság áll (45-50%), majd fokozatosan ez az allén elhal. Ez az allén nem található meg Észak-Európában, így a rokonainknál sem, jóllehet, az ott végzett vizsgálat azért nem elégséges a kapcsolat tagadásához. Az anatóliai eredetű géneket nem lehetett a földrész középső részén kimutatni, az csak a Földközi-tenger partjai mentén terjedt, ezért Renfrew vissza is vonta az általa képviselt elgondolást,¹¹⁵ miszerint a földművelés újkőkorszaki terjedésével maga az ember is terjedt. Anélkül, hogy a részletekbe merülnénk, a fenti rövid eredmény már önmagában azt jelzi, hogy a legősibb gén a Kárpát-medencében és annak északi szomszédságában jelenhetett meg, hiszen a horvátokat csakis az avar korban telepítették át a Duna alsó szakasza mellé, korábban a szvidéri műveltség területén éltek.

A vércsoport és genetikai vizsgálatok a magyarságot megint csak a Kárpát-medencéhez kötik, nem pedig Ázsia nyugati, északi pereméhez.

A magyar népi műveltség

Az eredeztetési vizsgálatoknál nem tekinthetünk el a műveltségek, a kultúrák összehasonlításától sem. Különösen azért nem, mert a nyelvre épülő rokonítási elméletek azonnal a műveltségre is kiterjedtek és a magyar nép műveltségi elemiben is a tundra halász-vadász műveltségi elemeit, azok sámánisztikus felfogását igyekeztek keresni.

¹¹³ Nagy (2000), pp.: pp.: 14, 20, 29, 35, 64

¹¹⁴ Semino (2000).

¹¹⁵ Gibbons (2000).

A magyar népi ábrázoló művészetet a növényi elemek jellemzik.¹¹⁶ Állatokat ritkán ábrázolnak, azok is zömükben madarak, vagy legelésző állatok, mint pl. a szarvas. Ragadozó állatokat a magyar népművészet szinte sehol sem ábrázol.

Ha szembe állítjuk vele az eredeztetési elmélet forrásait, akkor azt kell látnunk, hogy mind az ugor népek, mind a sztyeppei lovas nagyállattenyésztők nagyon nagymértékben ábrázolják a ragadozó állatokat. Köztük is a ragadozó madarakat. Pl. az Árpád-házi legenda szerint a turulmadár (sas-szerű nagymadár) a törzs totemállata. Mégis, már a honfoglalás kori temetőkben sem találunk ragadozó állatot ábrázoló sírmellékleteket, a ritkán előfordulókat is zömmel a sztyeppei területeken.

Ha a magyar népmese és regevilághoz fordulunk, meglepetéssel kell tapasztalnunk, hogy a magyarságnak nincs teremtéslegendája. Ám de néven nevezett isteneik sincsenek. Az ugoroknak ellenben jól kifejlett származási legendáik és istentől eredeztetett királyaik voltak, amiket Kazár Lajos a japán eredetmondákkal talált hasonlónak.¹¹⁷

A népi hiedelemvilág kutatói azt a kínos kérdést úgy próbálták meg megoldani, hogy bizonyára ilyenek a magyar hiedelemvilágban is voltak, csak a magyarság ezt már elfelejtette.¹¹⁸ Ha viszont azt nézzük meg, hogy mit tartalmaz ez a hiedelemvilág, és milyen erkölcsi alapfelfogás jellemzi, akkor azonnal el kell ezt a vélekedést vetnünk.

Ugyanis a magyar népmesék alapfelfogása az, hogy a hős akkor ér célta, ha önmaga jó. A belső jóság nem külső, isteni parancsra történik, nem a megtorlástól való félelem váltja ki, hanem a jóra való törekvést fejezi ki, mint célta.

A magyar népi hitvilágot a lélek és nem annak megszemélyesített formájának, az isteneknek a tisztelete jellemzi. Lükő Gábor elemezte ezt a gondolatkört és kijelentette, hogy a magyar népi hitvilágot elsősorban a lélek érdekelte, és az is főleg akkor, amikor a testből távozik.¹¹⁹ A képi ábrázolásban is a lélek jelképeit foghatjuk meg, mint pl. ami a madár, a kígyó, a béka, a szikra, és a föld (levegő, víz, tűz, föld). Ezeket a lélekelemeket a magyar műveltség nem személyesítette meg, hanem azokkal együtt, egyenrangú kapcsolatban élt. De lélekelemként fogható fel a mesék hőseit segítő és átváltozásra hajlamos állatok is (bukát vető és mássá alakuló róka, kakas, légy, darázs, méh, stb)¹²⁰.

A népi hiedelemvilágban ugyancsak ezt tapasztalhatjuk: nincs nyoma Istennek, még kevésbé isteneknek!¹²¹

Sámánisztikus felfogásra utaló elemeket is csak a sztyeppei részekben lehet elvétve találni,¹²² sem a népi mese, rege és hiedelemvilágunkat nem jellemzik az elrévedő, látomásokkal manipuláló sámánok.¹²³ A magyar hiedelemvilág táltosai sem sámánok, ők sokkal inkább tudós tanítók, közösségi orvosok, esetleg papok.¹²⁴

A falusi élet még a XVIII. században is az ország tekintélyes területén (>30%) faluközösségekben zajlott.

¹¹⁶ Lásd például Viski (1928), Domanovszky (1981), vagy Lükő (1942).

¹¹⁷ Kazár (1996), p.: 224, a 14. lábjegyzet.

¹¹⁸ Példának okáért Komjáthy (1955), p.: 387.

¹¹⁹ Lükő (1942), p.: 30.

¹²⁰ Burányi (1999), p.: 48, ill. több mesét Kovács (1994) és Illyés (1966) kötetéből.

¹²¹ Dömötör (1981).

¹²² Diószegi (1973), pp.: 104, Diószegi (1978) pp.: 287-288.

¹²³ László (1967), p.: 35.

¹²⁴ Kiszely (1996) p.: 467.

Nem jellemezte a közösségeket a föld magántulajdona, azon a faluközösség együttesen gazdálkodott. Ez nagymértékben mellérendelő szemléletet tükröz. Az emberek nem voltak egymásnak alárendelve és egymásnak kiszolgáltatva.

Ez csakis II. József korában szűnt meg, amikor a maradék faluközösségeket is sikerült a Habsburg uralomnak fölszámolnia és létrehoznia a föld magántulajdonának a teljességét.¹²⁵

A mellérendelő szemléletet fejezi ki a föntiekben bemutatott jellemzők sora is (lélekhit, ragadozó állatábrázolások hiánya), de ezt fejezi ki a magyarság találmánya, a Koronatan is.¹²⁶

A Koronatan eredete a XI. századig visszavezethető, amikor is I. László királyunkat már nem az addig királyinak nevezett, hanem az országhoz rendelt koronával koronázták királlyá. A Képes Krónika Salamonig következetesen királyi koronát említ, I. Géza és László korától kezdve pedig ország koronát.¹²⁷ A magyar korona latin neve is ezt jelenti: *sacra regni hungarici corona*, azaz a hun törzs országának megszentelt koronája. Az ország és nem a király koronája!¹²⁸ A Koronatan sajátja az, hogy a Korona az ország birtokosa, tulajdonosa és a korona alá tartozik valamennyi magyarországi ember, beleértve az egyszerű parasztot és a királyt is. A király a kormányzásra, az uralkodásra a Koronától kapott jogosítványt és nem ő birtokolja az országot, mint ahogy ez volt a szabály egész hűbérúri Európában. A Koronatan mellérendelő szemléletét később Werbőczy roppantotta meg és emelte ki a nemességet a jobbágyokkal szemben, akik addig nem voltak szolgák, mint a többi európai hasonló helyzetű ember.

Az alárendelő szemlélet volt uralkodó Európában már a JE 8. évezredtől kezdődően. Az istenek és azok földi helytartói, a királyok, a rabszolgaság, az uralkodó nemesek és uralom alá vetett szolgák kifejezetten az alárendelő szemléleti mód megnyilvánulásai. Alárendelő szemléleti módú társadalmakra általában a társadalom kettőssége a jellemző.¹²⁹ Más műveltség, más jelképek tartoznak az uralkodó előkelők és más az alattuk élő, letelepedett népekre. Általában azt láthatjuk, hogy a leíró történelem, a regék az uralkodó előkelők történetét, mozgását, változásait közlik, az alattuk élő letelepedettek, szolgák műveltségét legfeljebb az uralkodókéba beolvasztják.

A régész is szívesebben dolgozza fel a néhány gazdag sír tartalmát, mintsem vesződik a szegény ember sírjainak tömegével. Magyarországon László Gyula volt az első, aki a szegény ember régészének tartva magát, komolyan foglalkozott a népi települések sírjaival és maga is kimutatta: nem szabad a gazdagok sírjaiból az alattuk élő nép műveltségére, jellemzőire következtetni.¹³⁰

A letelepedett népségre már az ú.n. honfoglalás idején is a növényeket ábrázoló, mellérendelő szemlélet volt a jellemző, ezért a mai műveltség elemét visszavezethetjük a honfoglalás előtti népségre is. Ez a jellemzőjük élesen megkülönbözteti a magyarságot mind a föltételezett elődeitől, mind pedig Árpád honfoglaló népétől.

Ez utóbbiak csak az uralkodó előkelőket és nem a magyar népi tömegeket jelentették.

¹²⁵ Tagányi (1878), pp.: 347-351.

¹²⁶ Zétényi (1997), p.: 17.

¹²⁷ *Képes Krónika*.

¹²⁸ Csihák (1999), pp.: 51-54.

¹²⁹ Lásd pl. Mellaart (1981), p.: 12.

¹³⁰ László (1997), pp.: 5-9.

A Kárpát-medence történelme a kőkortól napjainkig

Mielőtt a Kárpát-medence történetét végig kísérnénk, foglalkoznunk kell az időrendek kérdésével. A XX. századi történetírás zömmel olyan időrendben mozgott, ami ma már kétségtelenül hibásnak mondható. A legújabb kori geofizika már abszolút időmeghatározási eszközöket hozott létre és ezek segítségével nem csak a közelmúlt, hanem a távoli jégkorszakok időrendje is meglehetősen egyértelműen rögzíthető. A legkorábbi idők rendjére az oxigént tartalmazó üledékek izotóp összetétele és a kiülepedés idejének más független fizikai módszerrel való meghatározása adja meg a választ. A jelenkorhoz közeli idők pontos meghatározására meg két módszer is ismert, az egyik a szén izotópok alapján becsült keletkezési idő, a másik pedig a kovát tartalmazó anyagok eltemetésének időpontja a termolumineszcencia módszerével meghatározott foton kibocsátás alapján.

A jégkorszakok időrendje a következő:¹³¹ A Mindel időszak évezreddel a jelen előtt kezdődött. Első lehülése 475 és 435, az utolsó lehülése 320 évezreddel ezelőtt tetőzött. A Riss első lehülése 235 évezrede, a jégkorszak hidegtetőzése pedig 165 évezrede volt. Az utolsó jégkorszakot, a Würmöt 125 évezrede nagy fölmelegedés előzte meg. Aztán kezdetben csak lassan hűlt, és ezért pl. Közép-Európában nem érzékelhető a 95 évezrede történt első tetőzése. Folyamatosan hűlt tovább, és a 70-65 évezreddel ezelőtt volt a második, immár valódi hidegtetőzése.

Ezt követő kismértékű fölmelegedés után azonban fokozatosan tovább hűlt, míg 22 évezreddel ezelőtt a Kárpát-medencében tundrai körülményeket okozva tetőzött. A fölmelegedése 18-15 évezreddel ezelőtt váltott gyorsuló mértékre, majd még három kisebb-nagyobb visszahűlést követően (idősebb *dryas* JE 1., az ifjabb *dryas* a JE 9., és egy rövid lehülés a JE 8. évezredben) a világóceánok JE 7.5 évezreddel ezelőttre érték el a jelenlegi vízszintjüket, azaz ekkorra fejeződött be a jégkorszak fölmelegedése, az északi féltekét borító jég elolvadása.¹³² A Fekete-tenger erre az időszakra területének a felére zsugorodott, mert kiszáradt, ám benne édesvízi élet volt. Az utolsó hirtelen olvadáskor a Boszporusz átszakadt és a Fekete-tenger ekkor rendkívüli gyorsan sós vízzel töltődött fel, az esetlegesen a partján lévő emberi települések részben elpusztultak, részben a környezetbe elmenekültek.¹³³

A Kárpát-medencébe már a Mindel időszakban megjelent az ősember, a *homo erectus*. A Dunántúlon, több helyen is ismert a kavicskultúrájuk (Tata, Buda). Vértesszőlősön koponya töredéket is találtak, immár a korához képest fejlett koponyára utal: térfogata a későbbi neandervölgyi emberéhez volt mérhető. A leletek kora 325 és 275 évezreddel a jelenkorunk előttiék. Pattintott kavics szerszámokat készítettek.¹³⁴

A Würm lehülésekor már nem csak a Dunántúlon (Tata, Érd, Buda) találunk emberi telepeket, hanem a Bükk hegységben is (Subalyuk barlang).¹³⁵ Az emberi leletek azonban csak fogakat eredményeztek, a műveltségek pedig határozottan vadász műveltségek voltak, ahhoz igazodó zömmel kavicsból pattintott szerszámokkal.

Subalyuk vadászott állata a kőszáli kecske volt, ami önmagában komoly fegyvertény, mert az egyik legóvatosabb állat Euráziában, amit még golyós fegyverrel sem könnyű leteríteni.¹³⁶ Szerszámaikat mousteri szerszámoknak nevezik és Európában a Dordogne

¹³¹ Zeuner (1946), Winograd (1988), p.: 177, Lorius (1985), p.: 594, Flood (1995), p.: 86 és Cser (2000), pp.: 13-15, 222-223.

¹³² Ryan (1998), pp.: 104, 154-158, Oppenheimer (1998), pp.: 30, 37-38, Lorius (1985), p.: 592, 1. ábra.

¹³³ Ryan (1998), pp.: 188-201.

¹³⁴ Kretzói (1990), pp.: 180, 216, 531, Gáboriné (1980), pp.: 124, 138.

¹³⁵ Gáboriné (1980), p.: 116.

¹³⁶ Gáboriné (1980), pp.: 116-117.

völgyétől a Dnyeperig, majd az orosz síkságot kihagyva, a Kaukázustól a Tien-Sanig találhatók meg a telepeik¹³⁷. A bükki műveltség embere túlélte a jégkorszak első komolyabb lehülését és ipara átalakult a Szeleta emberének műveltségévé, ami egészen a jégkorszak fölmelegedéséig nyomon követhető. A Szeleta műveltséget a gyönyörűen megmunkált nagy méretű lándzsahegyek jellemezték. A Dunántúlon is folytatódtak a korábbi műveltségek, és itt találjuk meg a legkorábbi csonteszközöket is (Tata). A vadászott állat itt a barlangi medve volt, épp úgy, mint korábban az érdi műveltségénél.¹³⁸

A Bükk nyugati oldalán mintegy 40 évezreddel a jelen előtt jelent meg a csonteszközöket készítő ember műveltsége. Emberi csontleletet nem találtak, ám de az eszközei alapján a mintegy 5 évezreddel későbbi, francia országi *aurignaci* műveltség legkorábbi megjelenésének tekintik. Rá jellemző az a gén, amit főntebb már bemutattunk, a legősibb európai, modern ember génje. Az Istállóskő műveltsége madárra vadászott, finom csont eszközeiből nyílhegyeket is készített. Itt találták meg a világ legrégebbi hangszerét, medvecsontból faragott sípot, amin ötfogású dallam volt megszólaltatható.¹³⁹

A Würm tundrai jellegű lehülését megelőzően a 28.-29. évezredben jelent meg a Kelet-Európában kialakult (Don mellett található a műveltségnek a *moustier*iből az ú.n. *gravetti*be történő átfejlődése) mamutra vadászó nép, akik a mamutot követve kerültek be a Kárpát-medencébe. Kifejezetten síkvidéki műveltségük volt, merthogy a vadászott állatuk nem ment 400 m tengerszint feletti magasság fölé. A Kárpát-medencében kellett megélniük vadászott állatuk kihalását és itt tértek át a tundrai szarvas vadászatára. A korábbi népességgel együtt éltek, mert vadászterületük más volt. A *gravetti* népe kifejezetten a későbbi lovas-nagyállattenyésztő műveltségek szokásai szerint téli és nyári szálláshellyel rendelkezett, merthogy követte a vadászott állata vonulását. A Kárpát-medencében a téli szálláshelyük volt. A legrégebbi telepük a Bodrogkeresztúri, majd a Dunakanyarban, a Dunántúl több pontján, Szeged környékén ismertek telepeik. A nevüket a jellegzetes nyílhegyeik alapján kapták.¹⁴⁰

Sárváron a későbbi tundrai vadász népekéhez hasonló sátrak nyomait ásták ki a régészek. Ők voltak az első sátorlakók.¹⁴¹ Velük párhuzamosan a dombvidékeken tovább folytatódtak a korábbi *mousteri* műveltségek, de fokozatosan átalakulva, mígnem a hideg tetőzések ott is megjelentek a *gravetti* szerszámok. A Pilis több barlangjában találkozunk az ú.n. *barlangi gravetti* műveltség¹⁴² elemivel. Emberi leletet azonban nem találtak a régészek, ezért az ember típusára csakis a szerszámaik alapján következtetnek. A két műveltség keveredése itt azért tetten érhető.

A Würm fölmelegedésekor a rénszarvasok északra vonultak és őket követték a *gravetti* műveltség emberei is. A dombvidéki műveltségek területén a legfelsőbb rétegeket a csapadékos időjárás elmosta, ezért nincs adatunk, hogy túléltek-e azok a műveltségek a jégkorszakot.¹⁴³ Mégis, két adattal rendelkezünk: a Subalyuk környékén egy éves gyermek csontvázát találták meg, akiről föltételezték, hogy cigánygyerek elásott teteme, de a kormeghatározás 2 évezredes kort mutatott ki.¹⁴⁴ A másik adat, hogy az újkőkorszakban, amikor a Kárpát-medence síkvidéki folyampartjaihoz (Kőrös-Tisza) Anatóliából gabonatermelő népesség érkezett, a dombvidéki

¹³⁷ Gábori (1978), pp.: 37, 39, 68, 81, 135, 262-263, 274-278.

¹³⁸ Gáboriné (1980), pp.: 119, 169.

¹³⁹ Gáboriné (1980), p.: 178.

¹⁴⁰ Gáboriné (1980), pp.: 207.

¹⁴¹ Gáboriné (1980), pp.: 219-223.

¹⁴² Gáboriné (1980), pp.: 244-248,

¹⁴³ Gáboriné (1980), p.: 199.

¹⁴⁴ Gáboriné (1980), p.: 173.

területeken túlélő emberek pedig mintegy száz év alatt átvették az új típusú műveltséget és kifejlesztették az ú.n. vonalkerámia bükki műveltségét. Ennek kora a korszerű adatok alapján a JE 9. évezred, azaz JE 8500 körüli.

Ekkor volt a Würm utolsó kisebb lehülése, amikor Anatólia kiszáradt és onnan a korábbi, immár kerámiát készítő műveltségek eltűntek.

A Boszporusz átszakadásakor a Fekete-tenger mentén egyszerre több műveltség is megjelent.¹⁴⁵ Jellemzőjük, hogy már a házasított búzát és az árpát ekés földműveléssel termelték, embert formáló edényeket készítettek, ismerték a rézöntés technikáját és alárendelő szemléletük volt: isteneket tiszteltek. A Kárpát-medencében a Duna-Tisza összefolyás mellé telepedtek, és hamarosan fölvaltották a virágzó Kőrös-Tisza műveltséget. Vinča a legjelentősebb telephelyük, ahonnan Vinča műveltségen nevezik őket. Rezet bányásztak, mert Rudna Glavánál 25 mélyre vezető bánya alján korabeli kerámiát találtak.¹⁴⁶ Rezet öntöttek immár a JE 8. évezred végén, több mint két évezreddel megelőzve a sumér műveltség megjelenését. A Szegvár-Tűzköves (Szentés) mellett kiásott 7 évezredes szobor vállán rézsarlót lehet látni. Ez is azt jelenti, hogy rezet önteniük kellett, mert természetes rézből ilyen eszköz nem készíthető. A szobor vállán lévő rézsarló egy példányát Zaleszentmihályon, régészetileg nem datálható helyen meg is találták.¹⁴⁷

Ez a műveltség már írt. Írásjeleiket nem csak a Tatárlakai táblákon,¹⁴⁸ hanem számtalan cseréptöredéken, nem csak a Kárpát-medencében, hanem a Balkánon több helyen meg lehetett találni. Így pl. Thesalonikiben, Karanovó műveltségében, majd Erdélyben is több helyen.¹⁴⁹ Torma Zsófia a XIX. században már ásott ki ehhez a műveltséghez tartozó írásjeleket tartalmazó cseréptöredékeket.¹⁵⁰ Az írásjelek mintegy kétharmada megtalálható a későbbi ú.n. Lineáris A írásjele között, aminek a fele viszont a még későbbi Lineáris B jeleinek felelt meg.¹⁵¹ A lineáris A jeleket találjuk meg aztán a ciprusi írásjelek között is. Az itt megtalált írás nem kereskedelmi, elszámoló jellegű, mint a másfél-két évezreddel később megszületett sumér írás, hanem minden bizonnyal vallási emlékeket rögzítő. A Tatárlakai tábla 13 írásjeléből nyolc megtalálható a székely/magyar rovásírás jelei között is.¹⁵²

A Kárpát-medencében ekkor három fajta műveltséget találunk.¹⁵³ A Tisza (Vinča) műveltséggel érintkezett nyugaton az alföldi vonalkerámias műveltség, ami átterjedt a Dunántúlra is. Északon a Bükki műveltséget találjuk, ami embertanilag nem hígult fel a tiszai műveltség emberével, de nem is vette át annak embert formáló kerámiáját sem. Később kottafejes műveltség néven terjedt át a Kárpátokon egészen a Dnyeperig és alkotta a Cucuteny műveltséget JE 6 évezreddel.¹⁵⁴ A földművelés mellett az ércbányászat, a fémöntés és a fémfeldolgozás jellemezte a műveltséget, olyannyira, hogy a tőle délre, keletre élő pásztor műveltségeket is innen látták el rézzel.¹⁵⁵

A kottafejes műveltség terjedt aztán tovább Európa nyugati felére, ahol faluközösségek és mellérendelő szemlélete, istenek hiánya jelezte. Childe ezt a műveltséget öreg-európai, ill.

¹⁴⁵ Mellaart (1981), pp.: 101, 248-248.

¹⁴⁶ Renfrew (1978), p.: 209.

¹⁴⁷ Gimbutas (1982), p.: 84.

¹⁴⁸ Forrai (1994), pp.: 24-26, Gimbutas (1982), p.: 88, Rudgley (1999), p.: 59.

¹⁴⁹ Gimbutas (1991), pp.: 310-347, Rudgley (1999), pp.: 59-70.

¹⁵⁰ Forrai (1994), pp.: 24-26.

¹⁵¹ Rudgley (1999), p.: 70.

¹⁵² Forrai (1994), p.: 25.

¹⁵³ Makkay (1982), pp.: 47-67, Kalicz (1970), p.: 43.

¹⁵⁴ Gimbutas (1991), p.: 103, Gimbutas (1982), pp.: 33-36.

¹⁵⁵ Gimbutas (1991), p.: 361.

Duna I és Duna II műveltségnek nevezte és kiemelte békés jellegét, meg azt, hogy más forma mezőgazdaságot folytatott, mint a korabeli folyamközi ill. balkáni műveltségek. A gabonatermelés során kimerült földet itt elhagyták, de előbb betelepítették erdővel, majd amikor az megerősödött, az erdőt fölégették és visszatértek. A hamuval ugyanis visszakerültek a termőföldre a kilúgozott elemek.¹⁵⁶ Nem a folyamközben megismert tellek jellemzik az itteni településeket, hanem időszakonként odébb költöztek, majd tovább, majd vissza, de nem pontosan ugyanarra a helyre.

Erre az időre az orosz sztyeppe pásztornépei befogták a lovat és kialakították a harci baltát – kezdetben kőből, később rézből – és a JE 6. évezred közepén megindult délnyugat felé az első kurgán invázió.¹⁵⁷ Ennek forrása az orosz sztyeppe déli peremén élő halomsíros műveltség volt. Ennek során a harci baltások fölégették a balkáni műveltségeket és megjelent ott is a sztyeppén ekkorra már egyeduralkodó társadalmi tagozódás és annak jele: a gazdag ember sírja a szegény mellett. Különösen gazdagok voltak azok a sírok, amik fölé hatalmas dombot – kurgánt – emeltek, ahová a főnököt temették, gyakran udvaroncaival és ágyasaival egyetemben. Az első kurgán invázió még mindent fölégett és pásztor műveltséget vitt a korábbi földművelő helyére.¹⁵⁸

Az inváziót követően néhány emberöltővel később azonban újra helyreállt a földművelés, hogy aztán a következő, a második kurgán invázió idején, a JE 5,5 évezreddel, a lovaskocsi birtokában már ne égessék föl azt, hanem rátelepedve, úr és szolga viszonyt teremtve folytassák az alárendelő szemléletű műveltséget.¹⁵⁹ Ennek a forrása az orosz sztyeppe északkeleti területe, a Volga és Káma vidéke volt. A korábbi faluközpontok közösségi házai átalakultak urasági erőddé, ahol már az urak hitének megfelelő formájú kerámia és rézeszközök sorozata készült. Ám ebben az időszakban jelent meg ezen a területen a bronz is, ami a környezet bronzával ellentétben, mint ötvöző elemet nem arzént – később ónt – tartalmazott, hanem antimont.¹⁶⁰ A Kárpát-medence antimon

bronzának a minősége olyan jó volt, hogy később még a vaskorszak megérkezését is késleltette, mert a Kr. e. 5. évszázadban ez a bronz még mindig olcsóbb és jobb volt, mint a korabeli vas.¹⁶¹ A második kurgán invázió elsősorban a Kárpátokon belül a Tisza és a Duna mentén haladt északra, majd nyugatra, de nem hatolt be a dombvidéki műveltségi területekre. Ugyanakkor a Kárpátoktól északra is haladt és ekkor a Dnyeper keleti oldalától a vonalkerámia műveltsége északra, északkeletre ‘menekül’ és az Ural nyugati területeit foglalja el.¹⁶² A glottokronológiai eredményekkel összhangban ekkor távozhatott az ugor műveltség Európa közepéről és kezdett a nyelve lepusztulni, hogy mára mintegy harminc nyelvjárásban csak töredékeiben tartalmazza mindazt, amit a magyar nyelv még ma is bír.

A harmadik kurgán invázió forrása immár a Kárpát-medence nyugati fele volt. JE 5 évezreddel indult el Somogyvár-Vinkovciból az ú.n. harangedény műveltség nyugatra és teljessé tette Európa indoeurópaizálódását.¹⁶³ Ezzel egyidőben jelent meg – ettől függetlenül – a már sumér nyelvűnek mondható műveltség a Folyamközben.

A Kárpátok északkeleti területein – a medencén belül és kívül egyaránt – a vonalkerámias műveltség szinte érintetlenül továbbélt eddig. Ez több mint három évezredes viszonylag

¹⁵⁶ Childe (1954), pp.: 62.

¹⁵⁷ Gimbutas (1991), pp.: 358-359.

¹⁵⁸ László (1974), p.: 75.

¹⁵⁹ Gimbutas (1982), p.: 34, Gimbutas (1991), p.: 385, Sherrat (1998a), p.: 169.

¹⁶⁰ Bárczi (1999), p.: 10.

¹⁶¹ Bárczi (1999), p.: 11.

¹⁶² Sherrat (1998a), p.: 169.

¹⁶³ Gimbutas (1991), pp.: 392-393. Renfrew (1987), pp.: 86-93, László (1974), p.: 94.

egységes fejlődést jelent. Ennek magva a bükki műveltség volt, aminek a maga korába a Felvidéken, egészen az Alföld pereméig, majd Erdélyben több mint 700 telepe ismeretes.¹⁶⁴ ***Ha egy műveltség ennyi ideig viszonylag folyamatosan fejlődhet, akkor a műveltséghez tartoznia kell egy viszonylag fejlett nyelvnek is. Ha a továbbiakban nem találkozunk olyan eseménnyel, aminek során ez a műveltség kiirtódott volna, akkor a területen élők nyelvében még ma is meg kell találnunk a hosszú ideig fejlett műveltség nyelvét, mint utódnnyelvet.***

A harmadik kurgán invázió most sem érintette az Észak-kelet Kárpátok környezetét. Sőt, az egységes sírokat, azaz a gazdag sírjának a hiányát egészen a Kr. e. VII. századig megfigyelhetjük, elsősorban Erdélyben.¹⁶⁵

Ekkorra pedig már a kimmerekkel is találkozhattunk, akiknek a vezértörzse erre a területre telepedett be, amikor a szkíták Kr. e. 700 körül elüldözték őket a sztyeppei területükről. Ebben az időszakban a Dunántúlon már az urnasíros műveltséggel találkozunk. Ez a műveltség hatott a későbbi etruszk területen lévő Villanova műveltségre, ahová ugyanakkor Erdélyből szállítanak rezet.¹⁶⁶ Érdekes, hogy nem csak a fémeket szállították, hanem vele együtt ment a mester és a családja is, ott dolgozta fel a fémeket, majd visszament eredeti telephelyére. Nem olyan fajta kereskedelemmel találkozunk itt, mint amelyet a Folyamközben folytattak! Az erdélyi területeken ekkoriban terjedt el a temetkezéseknél a csónakos temetkezési mód két madárral a csónak két orrában. A madár pedig a lélekszimbólum.

A vaskorszak küszöbére érkeztünk. A Kárpát-medencében azonban nem ez az időszak, amikor legelőször vasat öntöttek. A Tátra térségében már a JE. 4. évezred elejéről ismert vaskohó.¹⁶⁷ Ennél sokkal korábbi ismertek olyan kemencék, amelyeknek a hőmérséklete már 1600 °C fölé lehetett, ami a vas olvasztásához kell.

Korábban még a vas tárgyakat szivacsos vasból kalapálással készítették el, mert a fémfeldolgozó, fémöntő műhelyek nem voltak képesek a vas olvadáspontjára fölmelegíteni a reakciós elegyet és a vas szivacsos formában redukálódott az érceiből. A Kárpát-medencében mégsem terjedt el ekkor a vasolvasztás, mert a vas eszközök önmagukban alkalmatlanok voltak, pl. fegyverként mindaddig, amíg az acélt föl nem találták. Amint említettem, a Kárpát-medence brónza annyira jó minőségű volt, hogy egyszerűen nem volt még szükség a vasra.

A szkíta időkben a Kárpátok északi-keleti környezetében nyugalmat találunk. Ugyan föltehető, hogy a szkíták 'hatalma' átmenetileg kiterjedt erre a területre is, de a műveltséget illetően semmiféle drasztikus átalakulást nem lehet kimutatni. Herodotos maga is írta, hogy a szkíták nem egységesek, számtalan velük együttműködő, esetleg nekik adózó törzs tartozik alájuk, akiket egyaránt szkítáknak neveznek, de ezek akár meg is tagadhatják a szkíták katonai támogatását – mint ahogy ez Dáriusz hadjáratakor meg is történt.¹⁶⁸ A szkíták sztyeppei uralma a Kr. e. 3. században megroppant, és a szarmaták elől részben Iránba vonultak, ahol megalapították a médek birodalmát,¹⁶⁹ míg másik részük a Kárpátokon belülre telepedett, ahol a helyi lakosságban feloldódtak.¹⁷⁰

A szkítákat a szarmaták és a dákok követték. Az ő hatásuk már annyiban jelentkezett, hogy megszűnt a sírok egyformasága Erdélyben, de a népesség átalakulásáról még ekkor sincs

¹⁶⁴ Gimbutas (1991), p.: 43.

¹⁶⁵ László (1974), p.: 82, Taylor (1998), p.: 378.

¹⁶⁶ Bárczi (1999), p.: 11.

¹⁶⁷ Taylor (1998), pp.: 377-378.

¹⁶⁸ Herodotos 4:87, p.: 243, Taylor (1998), p.: 381.

¹⁶⁹ Ascherson (1996), pp.: 223-224.

¹⁷⁰ László (1974), p.: 103.

hírünk. Ezenközben nyugatról a kelták látogattak a Dunántúlra, majd a műveltségük (a halott hamvasztása) fokozatosan elterjedt a keleti területeken is, de a népesség átalakulása még ekkor sem figyelhető meg. A népességben a bükki kultúra utódnépe, a Cro-Magnon B még mindig meghatározó mértékben megtalálható. A vaskohászat azonban erőre kapott már ebben az időszakban. A vaskohók azonban itt sem olyan hatalmas üstök, mint amiket ma használnak, hanem a faszénégető kemencékhez hasonlítottak, mint amelyet, pl. Jósmafő határában magunk is találtunk.¹⁷¹

A rómaiak Kr. u. első században kiszorították a keltákat, akiknek utolsó csoportja az északi Felvidékre költözött és az ottani népességbe beolvadt.¹⁷² A rómaiak átalakították a Dunántúl műveltségét, de ők sem okoztak komoly mértékű lakosságcsere. Ugyan a hatalmukat átmenetileg kiterjesztették az erdélyi terület déli részére, de ez az uralom nagyon rövid idejű volt. Az ide telepített katonai erő szíriai volt, ezért az utódnyelvként nem a latinnal analóg románt, hanem valamilyen arab nyelvet várhatnánk. A románok nyelve ezért innen nem eredeztethető.

A rómaiak idején kezdődött meg a Kárpátokon kívülről való betelepülés is. Szarmata törzsnek vélték a régészek azokat, akik Kr. u. 270 körül az Alföld északi peremére telepedtek be, de sírmellékleteik között nem volt fegyver. Olyan szarmata törzset még más régész nem talált, amelyiknek a sírjaiban ne lett volna fegyver. Ezekében nem volt.¹⁷³ A szarmatákat az általuk felfegyverzett őslakosok a végén levették. Ekkor északról megindult a germán törzsek délre telepedése és a Kárpátokon belülre előbb a vandálok, majd 400 körül a hunok elől menekülő ostrogótok települtek be. Ők a dunántúli sztyeppei jellegű területeire, akiket aztán a keletről beáramló hunok tovább kergettek (Kr. u. 405). A hun betelepülés is csak a sztyeppei területeket érintette, ott sem százezres, hanem csak néhány tízezres tömeget, miközben a Medence lakossága több százezres lehetett. Az ostrogótok távozását követően a Dunántúlra folytatódott a lakosság betelepülése. A hunok összeomlását követően (456-8) érkeztek a lombárdok (500), akiket aztán az avarok tessékelték ki (K.u. 558), ill. olvasztottak magukba.

Mindezen időkben a Kárpátok északi és a keleti peremén nem tapasztalható népesség változás, műveltségváltás. A bükki műveltség lakosságát még mindig itt érezhetjük, ezért a nyelvének erre az időre még itt föllelhetőnek kell lenni.¹⁷⁴ Az egyetlen komolyabb mértékű változást az jelenti, amikor 670 körül az ú.n. griffesindás nép áramlik be a Kárpát-medencén belülre és telepszik le a földművelésre alkalmas területeken.¹⁷⁵ Eredetüket a Volgához teszi László Gyula, ám megjegyzésre méltó, hogy a griffes-indás műveltség népére semmi olyasmi nem jellemző, ami a korabeli Volgai népességet meghatározta.¹⁷⁶ Így pl. nem találjuk meg náluk azokat az edényeket sem, ami a Volga mellett települőket a környezetüktől megkülönböztette. A griffes-indás jelzőt a sírmellékleteken talált hímzés alapján kapták. Ez azt jelenti, hogy a műveltség felfogása nagymértékben egyezett a későbbi magyarságéval: nem azokat a jelképeket hímezték az eszközeikre, ruháikra, amik a sztyeppei nagyállattenyésztőket jellemezte, hanem olyanokat, amiket a letelepedett, a földműves ember használt. László Gyula bennük látja a magyarság első hullámát. Ez el is fogadható, csak azzal a megszorítással, hogy nem a Volga mellől, hanem esetleg éppen csak a Kárpátok szomszédságából indultak és telepedtek a Kárpát-medencén belülre, de a korábban már itt élő magyarok mellé.

¹⁷¹ Cser (2000), p.: 5.

¹⁷² Szabó (1971), p.: 17.

¹⁷³ László (1974), pp.: 156-157.

¹⁷⁴ Cser (2000), p.: 161.

¹⁷⁵ László (1974), p.: 207, László (1967), p.: 51.

¹⁷⁶ László (1974), p.: 219.

Az avarokat Kr. u. 800 körül nyugatról a frankok verték le, keletről pedig a turk törzs, a bolgár terjesztette ki hatalmát a Kárpátokon belülre (Kr. u. 803).¹⁷⁷ Ekkor tűnt fel a sztyeppén az a katonatörzs, akik később Árpád honfoglalóiként a Kárpát-medencébe költöznek 895-896-ban. A hivatalos elképzelések szerint Árpád népe hét törzs szövetségében több százezres népeességet jelentett. Lovas nagyállattenyésztők voltak, de furcsa módon a Kárpát-medencébe településüket követően földművelő mezőgazdaságra tértek át a nem sztyeppeti területeken.

Furcsa módon közös temetőket használtak a Medencében lakókkal, akik számát a hivatalos felfogás képviselői csupán néhány tízezerre becsülik,¹⁷⁸ és akiket elsősorban szláv töredékeknek vélnék. Erre Anonymus Gestájában olvasható *sclau* latin szóból következtetnek. Ám de a szó akkori jelentése kizárólagosan szolgál, fogoly¹⁷⁹ és nem szláv nyelvű, merthogy Anonymus felsorolja a Kárpát-medencén kívül élő szerbket, horvátokat, lengyeleket, ukránokat az akkor ismert saját nevükön.

Vita van arról is, hogy kik is voltak Árpád honfoglalói. A krónikáink szerint hun utódok, Árpádot Attila családjából eredeztetik. Erre vonatkozó adatok valójában is vannak.¹⁸⁰ Krónikáink azonban nem említenek törzseket, sem törzsi vezetőket, hanem csak kapitányokról, seregparancsnokokról írnak. A hét kapitánynak egyenként háromezernyi hadereje volt és ez a turk törzsi szervezetek alapján¹⁸¹ valójában is csak egyetlen törzset jelent.

A föltételezett törzsnevekkel meg az a helyzet, hogy megfelelnek a turk hadrend csapatneveinek. Így nem feltétlen jelenti azt, hogy két helyen azonos nép, vagy törzs élt volna, ha Árpád ú.n. törzsnevei megjelennek, mert a hadrend szerinti a nevek különböző türk törzsek telepeit is egyazon névvel illethetik.

Adatok vannak arról, hogy Álmos és katonái a IX. század első felében nyugat felé terjesztették hatalmukat, és ellenőrzésük alá vették a Dnyeper menti településeket.¹⁸² Kijevben megszervezték a kardkovácsoló ipart, és ott találkoztak a Kárpát-medencéből jövő küldöttekkel, akik kérésére telepedtek be aztán a Kárpátmedencébe.¹⁸³

Az ú.n. 'vérszerződés' uralkodó nemesség és letelepedett népesség közötti szerződésnek fogható fel. A honfoglalás során Árpád katonanépe elsősorban a legeltető területekre telepedett be, a hegy- és dombvidéket viszont ellenőrzése alá vette. Anonymus a Gestájában utal is Bors vezérre,¹⁸⁴ akiről a helyi lakosok várat neveztek el (Borsod) és megjegyzi, hogy a *-d* képző, *azok* nyelvén kicsit jelent. Már pedig, ha szláv töredékek éltek a Medencén belül, azok egyikének a nyelvén sem jelent a *-d* képző kicsit. A magyar nyelvében ellenben igen.

A honfoglaláskor a Dnyeper és a Kárpátok között hét kunkapitány is élt a népével, és ők is betelepültek a Medencén belülre. Folytatódott tehát az, ami a szarmata időben elkezdődött, majd az avar korszak alatt a griffesindás népeességgel folytatódott: a Kárpátok külső peremén élő, hajdani Cucuteny műveltség maradványa a medencén belülre költözött! Felfogásom szerint a Medence domb- és hegyvidékén élőkkel egyetemben, ők alkották a magyar nyelvű és magyar műveltségű népeességet.

¹⁷⁷ Dümmerth (1977), p.: 510.

¹⁷⁸ Glatz (1996), pp.: 8-9.

¹⁷⁹ Dominu (1883), p.: 357.

¹⁸⁰ Dümmerth (1977), pp.: 40, 76-77.

¹⁸¹ Padányi (1989), pp.: 23-24.

¹⁸² Padányi (1989), pp.: 317-318.

¹⁸³ Padányi (1989), p.: 353.

¹⁸⁴ Anonymus 16, 96 old.

Összefoglalás és következtetések

Láthattuk, hogy a Kárpátok keleti oldalán több évezredig virágzott egy földműves és fémfeldolgozó műveltség, aminek szemléletére az egalitáriusság és nem az alárendelés volt a jellemző. Az ilyen hosszú ideig élő műveltséghez mindenképpen tartozik egy utódnyelv. Minthogy azt is láthattuk, hogy ennek a műveltségnek és emberének az utódait mindvégig megtaláljuk a Kárpát-medencén belül, ezért a honfoglalás kori adatok, népek egyikének a nyelvét kell hozzájuk rendelnünk. A Kárpát-medencébe a műveltség virágzását követően betelepülő törzsek, népek nyelve zömmel a türk nyelvek közé sorolható, ezért elsősorban türk nyelvet kellene itt megtalálnunk.

Ezzel szemben a Kárpát-medencén belül élők kis részben szláv, vagy germán, ám zömében magyar nyelven beszélnek.

Láthattuk azt is, hogy a magyar nyelv fejlettsége, hangzó- és szókészlete, nyelvtana mind egy hosszú ideig letelepedett, zárt, nagy sűrűségben élő időszakot igényel. Ezt a hivatalos származási elképzelések képtelenek biztosítani. Egyszerűen azok szerint érthetetlen nyelvünk tömörsége, szavainak ősi jellege, a magánhangzó harmóniája, a ragozás következetessége és a szóképzés hihetetlen hajlékonysága.

Ellenben logikusan összetartozónak foghatjuk fel a két jelenséget, azaz kijelenthetjük, hogy **a magyar nyelv és a magyar nyelvet beszélők az utódai ennek a hosszú ideig békésen fejlődő műveltségnek**. Ezzel összhangban van a magyarság mellérendelő kulturális szemlélete, népi ábrázoló művészete, népdalai, népmeséi, regéi, de embertani összetétele és genetikai jellemzői is.

Feldolgozott és ajánlott irodalom

Anonymus (1977): *Gesta Hungarorum*, Hasonmás Kiadás. Pais Dezső ford. Magyar Helikon, Budapest.

Barabás (1977) Jenő: *A magyarság anyagi műveltsége a VI.-IX. században*. in: *Magyar Őstörténeti Tanulmányok*, Ed: Bartha A., Czegléd K és Róna-Tas A., Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 15-22.

Bárczy (1999) Zoltán: *Újabb adatok a Kárpát-medence bronzkori kohászatáról*. *Turán XXIX (Új II)*, pp.: 11-16.

Bárdi (1996) László: *A lovasnomád népek útja Belső-Ázsiától a Kárpát-medencéig*. *Nemzeti Történelmünk III*. Tanulmánykötet a honfoglalásunk 1100. évfordulója tiszteletére. pp.: 87-118. Ed. Magyar Kálmán, Kaposvár.

Benkő (1977) Loránd: *Magyar nyelvtörténet - magyar őstörténet*. in: *Magyar Őstörténeti Tanulmányok*, Ed:

Bartha A., Czegléd K és Róna-Tas A., Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 45-63.

Benveniste (1973), Emile: *Indoeuropean Language and Society*; Faber and Faber, London.

Beöthy (1878) Leo: *A társadalom keletkezéséről*. in: *A magyar néprajz klasszikusai; Az ősi társadalom magyar kutatói*, sz. Ortutay Gyula. Gondolat, Budapest, 1977. pp.: 27-140.

- Beöthy (1882) Leo: *A társadalmi fejlődés kezdetei*. in: *A magyar néprajz klasszikusai; Az ősi társadalom magyar kutatói*, sz. Ortutay Gyula. Gondolat, Budapest, 1977. pp.: 141-200.
- Bobula (1982) Ida: *Sumir-Magyar rokonság kérdése*, Editor Esda. Buenos Aires.
- Boda (1998) Sarolta: *Én hiszek a krónikáknak; Beszélgetés László Gyula régészprofesszorral. Turán XXVIII*, (Új I), #1, pp.: 57-61.
- Bowring (1830), Sir John: *The Poetry of the Magyars*, London.
- Budenz (1873) József: *Magyar-ugor összehasonlító szótár*. MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest.
- Burrow (1965), T.: *Sanskrit Language*, Faber & Faber, London.
- Childe (1926), Gordon V.: *The Aryans, A Study of Indoeuropean Origins*. Kennikat Press, London.
- Childe (1954), Gordon V.: *What Happened in History*. Penguin books, Harmondsworth. Reprinted in 1964.
- Childe (1957), Gordon V.: *The Dawn of European Civilisation*, 1st edn. Routledge.
- Collinder (1957), Björn: *Survey of the Uralic Languages*, Almquist & Wiksell, Stockholm.
- Collinder (1977), Björn: *Finno-Ugric Vocabulary*, H. Buske Vrlg, Hamburg, 2nd ed.
- Cornides (1791) Dániel: *Értekezés a régi magyarok vallásáról*. In: *Az ősi magyar Hitvilág. A magyar néprajz klasszikusai*; Szerk. Diószegi Vilmos, Gondolat, 1987. pp.: 13-32.
- Crystal (1997), David: *Cambridge Encyclopedia of Languages II*. Edition, Cambridge Univ. Press.
- Csajághy (1994) György: *A magyar népzene keleti párhuzama, eredete, őstörténeti vonatkozások tükrében*, in: *A Harmadik (Tapolcai) Magyar Történeti Iskola Előadásai és Iratai*, Magyar Történelmi Iskola, Ed. Csihák György, Budapest-Zürich.
- Csajághy (1996) György: *A felgyői avar síp zenei- és történeti háttere*. in.: *Nemzeti Történelmünk III*. Tanulmánykötet a honfoglalásunk 1100. évfordulója tiszteletére. pp.: 119-192. Ed. Magyar Kálmán, Kaposvár.
- Cser (2000) Ferenc: *Gyökerek; Töprengések a magyar nyelv és nép Kárpát-medencei származásáról*, Melbourne.
- Csihák (1999) György: *Sacra Regni Hungarici Corona*. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, Budapest-Zürich.
- Csomor (1985) Lajos, Lantos Béla, Ludvig Dezső és Poór Magdolna: *“A magyar korona”- Az aranyműves vizsgálat eredményei. Életünk*, Szombathely,
- Cunliffe (1998), Barry: *Prehistoric Europe; An Illustrated History*, Oxford Univ. Press, Oxford.
- Cunliffe (1998a), Barry: *Iron Age Societies in Western Europe and Beyond, 800-140 BC*. in: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 336-372.
- Czeglédy (1977) Károly: *Ugorok és türkök Kazáriában*. in.: *Magyar Őstörténeti Tanulmányok*. Ed.: Bartha A.

- Czeglédy K. és Róna-Tas A. Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 5-64.
- Diószegi (1973) Vilmos; *A pogány magyarok hitvilága*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Diószegi (1978) Vilmos: *Az ősi magyar hitvilág*. Szerkesztői megjegyzések. Gondolat, Budapest.
- Domanovszky (1981), György: *A magyar nép díszítő művészete*, Akadémiai kiadó, Budapest.
- Dömötör (1981) Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*, Corvina, Budapest.
- Du Cange (1954) Dominu: *Glossarium Mediae et Intimae Latinitatis*, Tomus Septimus, (az 1883-1887 kötetek változatlan utánnomása, Akademische Druck, Graz).
- Dümmerth (1977) Dezső: *Az Árpádok nyomában Panoráma*, Budapest.
- Fagan (1989), Brian M.: *People of the Earth; An introduction to world prehistory*. VI. kiadás. Scott, Forshman, London.
- Fáy (1994) Aladár: *A magyarság díszítő ösztöne*, Püski, Budapest.
- Firth (1975), Raymond: *Human Types*. Abacus, London
- Flemming (1976), Stuart: *Dating in Archaeology; A guide to Scientific Techniques*. Dent, London.
- Flood (1995), Josephine: *Archaeology of the Dreamtime; The story of prehistoric Australia and its people*. Angus & Robertson, Sydney.
- Gábori (1974) Miklós: *Ala Tau – Ararát. Régészeti utazások*. Gondolat, Budapest.
- Gáboriné (1980), Csánk Vera: *Az őseink Magyarországon*, Gondolat, Budapest.
- Gamble (1995), Clive: *Time Walkers*, Penguin Books, London.
- Gamble (1998), Clive: *The Paleolithic Europe, 700,00-40,00 Years Before the Present*. in: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 5-41.
- Garn (1969), Stanley M.: *Human Races*. Second Ed. Charles C. Thomas, Springfield.
- Gibbons (2000), Anne: *Europeans Trace Ancestry to Paleolithic People*, Science **290**, pp.: 1080-1081.
- Gimbutas (1963), Marija: *Die Indoeuropäer; Archeologische Probleme*. Scherer.
- Gimbutas (1982), Marija: *The Goddesses and Gods of Old Europe 6500-3500 BC Myths and Cult Images*, Thames and Hudson, 2nd Ed, (újra nyomtatva: 1996).
- Gimbutas (1989), Marija: *The Language of the Goddesses: Unearthing the Hidden Symbols of Western Civilization*, Thames and Hudson, London.
- Gimbutas (1991), Marija: *The Civilization of the Goddess*, Harper, San Francisco.
- Glatz (1996) Ferenc: *Magyarok Krónikája*, 2. Kiadás, Officina Nova, Budapest.
- Götz (1994), László: *Keleten kél a nap*, Püski, Budapest.
- Gulya (1977) János: *Megjegyzések az ugor őshaza és az ugor nyelvek szétválása kérdéséről*. in: *Magyar Őstörténeti Tanulmányok*, Ed: Bartha A., Czeglédy K és Róna-Tas A., Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 115-121.

- Győrffy (1997) György & Harmatta János: *Rovásírásunk az eurázsiai írásfejlődés tükrében*, in: *Honfoglalás és Nyelvészet*, Ed. Kovács I. és Veszprémy L. a *Honfoglalásról Sok Szemmel* sorozat III. Kötete, Ed. Győrffy Gy, Balassi Kiadó, Budapest.
- Halloran (1998), John A.: *Lexicon of Sumerian Logograms Version 2.1*.
- Hawkes (1973), J.: *The First Civilizations* Penguin Books, Harmondsworth.
- Hayes (1990), John Lewis: *A Manual of Sumerian Grammar and Texts*, Urdena, Malibu.
- Henkey (1993) Gyula: *Az embertan és a magyar őstörténet*. in.: *Az Első (Szegedi) Iskola Előadásai és Iratai*. A Zürichi Történelmi Egyesület Kiadványa, Zürich. pp.: 94-114.
- Henkey (1998) Gyula: *A magyar nép embertani képe*. *Turán XXVIII (Új I)*, 2. szám, pp.: 22-34.
- Henkey (1998a) Gyula: *A rábaközi magyarok embertani képe I*. *Turán XXVIII (Új I)*, 3. szám, pp.: 45-50.
- Henkey (1998b) Gyula: *A rábaközi magyarok embertani képe II*. *Turán XXVIII (Új I)*, 4. szám, pp.: 53-58.
- Henkey (1999) Gyula: *A magyarság keleti elemeinek embertani képe I*. *Turán XXIX (Új II)*, 1. sz. pp.: 38-44.
- Herodotos (1954): *The Histories*, Ford. Aubrey de Sélincourt, Penguin Books, London.
- Hóman (1928) Bálint, Szekfű Gyula.: *Magyar Történet I*.
- Howarth (1994), Patrick: *Attila, King of the Huns; The Man and the Myth*. Constable, London.
- Illyés (1966) Gyula: *Hetvenhét magyar népmese*. Móra Ferenc könyvkiadó, Budapest.
- Ipolyi (1853) Arnold: *Magyar mythologia*. Magyar Kultúra, 1977.
- James (1991), Peters: *Century of Darkness*, Rutgers Univ. Press, New Jersey.
- Kalicz (1970) Nándor: *Agyag istenek*, Korvina, Budapest.
- Kálmány (1885) Lajos: *Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya*. In: *Az ősi magyar Hitvilág. A magyar néprajz klasszikusai*; Szerk. Diószegi Vilmos, Gondolat, 1987. pp.: 319-339.
- Kálmány (1887) Lajos: *Mitológiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban*. In: *Az ősi magyar Hitvilág. A magyar néprajz klasszikusai*; Szerk. Diószegi Vilmos, Gondolat, 1987. pp.: 353-365.
- Kálmány (1893) Lajos: *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban*. In: *Az ősi magyar Hitvilág. A magyar néprajz klasszikusai*; Szerk. Diószegi Vilmos, Gondolat, 1987. Pp.: 295-319.
- Kálmány (1917) Lajos: *Összeférhetetlen tátosainkról*. In: *Az ősi magyar Hitvilág. A magyar néprajz klasszikusai*; Szerk. Diószegi Vilmos, Gondolat, 1987. pp.: 365-372.
- Kandra (1897) Kabos: *Magyar Mitológia*. In: *Az ősi magyar Hitvilág. A magyar néprajz klasszikusai*; Szerk.
- Diószegi Vilmos, Gondolat, 1987. pp.: 373-420.

- Kazár (1982) Lajos: *Ko-Dzsi-Ki*; 'Régi történetek feljegyzései', Magyar Történelmi Társulat, Sydney.
- Kazár (1996) Lajos: *Északi Belső-Ázsia: a japánok, uráliak és altájiak valószínű egykori hazája*. in.: *Nemzeti Történelmünk III*. Tanulmánykötet a honfoglalásunk 1100. évfordulója tiszteletére. Ed. Magyar Kálmán, Kaposvár.
- Képes Krónika*, Kálti Márk, Geréb László fordítása, Szépirodalmi Kiadó, Budapest. 1978.
- Kerr (1998), Richard A.: *Black Sea Deluge May Have Helped Spread Farming 7500 BP*. *Science*, **279**, p.: 1132.
- Kézai Simon Mester Magyar Krónikája*. Fordította: Szabó Károly. Magyar Elektronikus Könyvtár, http://www.mek.iif.hu/portaszint/tarsad/mo_kozep/kezai/ címről, 1999.
- Kiss (1999) Dénes: *Bábel előtt. Isten nyelve, avagy képességünk a magyar nyelv*. Miskolci Bölcsész Kiadó, Miskolc.
- Kiszely (1976) István: *Sírok, csontok, emberek; Embertan a régészetben*. Gondolat, Budapest.
- Kiszely (1996), István: *A magyarság őstörténete. (Mit adott a magyarság a világnak.)*, Püski, Budapest.
- Komjáthy (1955), István: *Mondák könyve*, Móra, Budapest.
- Kovács (1994) Ágnes: *Icinke-picinke; Népmesék óvodásoknak*. Móra, Budapest.
- Kovács (1997) Vilmos: *Kik voltak...? Nyelv- és őstörténeti írások a honfoglaló magyarság kialakulásáról*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár.
- Kozák (1999) József: *Az istállóskői csontsíp és egy magyar furulyatípus*. *Turán XXIX*. (Új II), #2, pp.: 3-10.
- Kretzói (1990), Miklós: *The Vertebrate Palaeontological Research at the Site*. in: *Vértesszőlős: Site, Man and Culture*, Ed.: Miklós Kretzói and Viola T. Dobos, Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 183-219.
- Kretzói (1990a), Miklós: *The Vertebrate Microfauna of the Vértesszőlős Travertine*. in: *Vértesszőlős: Site, Man and Culture*, Ed.: Miklós Kretzói and Viola T. Dobos, Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 241-247.
- Laka (1998), Itziar: *A Brief Grammar of Euskara, the Basque Language*, Euskal Herriko Unibersitatea, WWW. Elektronikus kézirat.
- Lakó (1967) György: *A magyar szókészlet finnugor elemei I*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lakó (1970) György: *A magyar szókészlet finnugor elemei II*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lakó (1978) György: *A magyar szókészlet finnugor elemei III*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lánczy (1878) Gyula: *A faluközösségek eredete. Ősi család és tulajdon*. in: *A magyar néprajz klasszikusai; Az ősi társadalom magyar kutatói*, sz. Ortutay Gyula. Gondolat, Budapest, 1977. pp.: 224-332.
- László (1967) Gyula: *Hunor és Magyar nyomában*, Gondolat, Budapest.
- László (1974) Gyula: *Vértesszőlőstől Pusztaszerig*. Gondolat, Budapest.

- László (1977) Gyula: *Kovrát kagán fiainak történetéhez*. in.: *Magyar Őstörténeti Tanulmányok*. Ed.: Bartha A. Czeglédy K. és Róna-Tas A. Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 225-230.
- László (1978) Gyula: *Kettős Honfoglalás*. Budapest.
- László (1981) Gyula: *Őstörténetünk*, Tankönyvkiadó, Budapest.
- László (1990) Gyula: *Őseinkről. Tanulmányok*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- László (1995) Gyula: *Honfoglalás, országalapítás*. Kézirat. SBS Rádió Magyar Adáshoz küldött anyag.
- László (1996) Gyula: *Régészeti tanulmányok*. in.: *Nemzeti Történelmünk III*. Tanulmánykötet a honfoglalásunk 1100. évfordulója tiszteletére. pp.: 215-226. Ed. Magyar Kálmán, Kaposvár.
- László (1996a) Gyula: *Góg és Magóg népe. Örökségünk*, Budapest.
- Leakey (1994), Richard: *The Origin of Humankind*, Phoenix, London.
- Lees (1953), R.B.: *Languages*, **29**, 113,
- Lipták (1954) Pál: *An anthropological survey of Magyar prehistory*. *Acta Linguistic Hungarica*, **4**, pp.: 137-170.
- Lipták (1955) Pál: *Zur Frage der antropologischen beziehungen zwischen dem Mittleren Donaubedecken und Mittelasien*. *Acta Orient. Hung.* **V**. pp.: 271-312. Osetzky (1977) idézetében.
- Lipták (1977) Pál: *A magyar Őstörténet kérdései az antropológiai kutatások alapján*. in: *Magyar Őstörténeti Tanulmányok*, Ed. Bartha A, Czeglédy K és Róna-Tas A. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. pp.: 231-242.
- Lockwood (1972), W.B.: *Panorama of Indo-European Languages*. Hutchinson University Library, London.
- Lorius (1985), C., J. Jouzel, C. Ritz, L. Merlivat, N.I. Barkov, Y.S. Korotkevich & V.M. Kotlyakov.: *A 150,00-year climatic record from Antarctic ice*, *Nature*, **316**, #6029, pp.: 591-596.
- Lükő (1942) Gábor: *A magyar lélek formái*. Exodus, Budapest.
- Magyar (1993) Kálmán: *A honfoglalás és az Árpád-kor régészeti emlékei, Nemzeti Történelmünk I*. Jubileumi kötet, Magyar Kálmán, Kaposvár.
- Magyar (1994) Kálmán: *Az Árpád-kor régészeti kutatásának módszertanáról*. in.: *A Harmadik (Tapolcai) Magyar Történeti Iskola Előadásai és Iratai*. pp.: 113-122. Magyar Történelmi Iskola. Ed. Csihák György. Budapest.
- Magyar (1996) Kálmán: *A magyar őstörténet- és a honfoglalás kutatásáról*. in.: *Nemzeti Történelmünk III*. Tanulmánykötet a honfoglalásunk 1100. évfordulója tiszteletére. Ed. Magyar Kálmán, Kaposvár.
- Magyar (1996a) Kálmán: *A honfoglalás ("kettős honfoglalás") újabb forrásairól*. in.: *Nemzeti Történelmünk III*. Tanulmánykötet a honfoglalásunk 1100. évfordulója tiszteletére. pp.: 227-240. Ed. Magyar Kálmán, Kaposvár.

- Makkay (1982) János: *A magyarországi neolitikum kutatásának új eredményei*. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest.
- Makkay (1996) János: *Magyarország Európa közepén*. in.: *Nemzeti Történelmünk III. Tanulmánykötet a honfoglalásunk 1100. évfordulója tiszteletére*. pp.: 7-40. Ed. Magyar Kálmán, Kaposvár.
- Marácz (1998) László: *A Finnugor-elmélet tarthatatlansága nyelvészeti szempontból*, *Turán XXVIII (Új I) #5* pp.: 11-28
- Marácz (1999) László: *Módszertan-elméleti irányelvek a magyar nyelv kutatásához*. *Turán XXIX (Új II) #6*, pp.: 23-34.
- Mellaart (1981), James: *The Neolithic of the Near East*, Thames and Hudson, London.
- Mellars (1998), Paul: *The Upper Paleolithic Revolution*, in: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 42-78.
- Miske (1904) Kálmán: *Die Bedeutung Velem St. Veist als prähistorischen Guss-Stätte mit Berücksichtigung der Antimon-Bronzfrage*. *Archive für Anthropologie*, Neue Folge Braunschweig 2. k. 2. a. pp.: 124-128.
- Mithen (1998), Steven J.: *The Mesolithic Age*. in: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 79-135.
- Nagy (1993) Kálmán: *A magyarok hadművészete a fejedelmek korában*. in.: *Az Első (Szegedi) Iskola Előadásai és Iratai*. A Zürichi Történelmi Egyesület Kiadványa, Zürich. pp.: 73-84.
- Nagy (1995), Ákos: *A Cultural and Historical Review of Central Europe*. Academia Press, Melbourne.
- Nagy (2000) Ákos: *A kor halad, a vér marad. A vércsoport jelentősége a magyar őstörténet kutatásában*. Magyar Őstörténeti Kutató és Kiadó, Budapest.
- Ó Sé (1994), D. & J. Sheils: *Írish; A complete Course for Beginners*; 2nd Ed, Teach Yourself, Hodder Headline Pub. London.
- Oakley (1966), Kenneth: *Frameworks for Dating Fossil Man*. Weidenfeld and Nicholson, London.
- Oakley (1990), Kenneth: *Analytical Work On Fossil Bones from Vértesszőlős*. in: *Vértesszőlős: Site, Man and Culture*, Ed.: Miklós Kretzói and Viola T. Dobos, Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 543-544.
- Oppenheimer (1999), Stephen: *Eden is the East; The Drowned Continent of Southeast Asia*. Phoenix, London.
- Orbán (1982), Balázs: *A Székelyföld. Válogatás A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi és népismereti szempontból*, 1-6. kötetből, Pest, 1868 – Budapest, 1873.
- Osetzky (1977), Dénes: *A Magyarság Török Ősei*, Árpád Munkaközösség Kiadványa, Sydney.
- Osmond (1990), J.K.: *Th230/U234 Dating of Vértesszőlős*. in: *Vértesszőlős: Site, Man and Culture*, Ed.: Miklós Kretzói and Viola T. Dobos, Akadémia Kiadó, Budapest. p.: 545.
- Padányi (1989), Viktor: *Dentu-Magyaria*, Turul, Veszprém.

- Pap (1997), Gábor: *Angyali korona, szent csillag; Beszélgetések a magyar szent koronáról*, Jászszági Művésztelep – Tőtevény kiadás, Jászberény.
- Pringle (1998), Heather: *The Slow Birth of Agriculture, Science*, **282**, pp.: 1446-1450.
- Renfrew (1973), Colin: *Before Civilization; The Radiocarbon Revolution and Prehistoric Europe*. Jonathane Cape, Thirty Bedford Sq. London.
- Renfrew (1987), Colin: *Archaeology and Language*, J. Cape, London.
- Robertson (1993), B. & I. Taylor: *Gaelic; A Complete Course for Beginners Teach Yourself Books*, 2nd. Ed. Hodder Headline, London.
- Roux (1992), Georges: *Ancient Iraq*, Penguin Books, London..
- Rudgley (1999), Richard: *The Lost Civilizations of the Stone Age*, The Free Press, N.Y.
- Ryan (1998), William & Walter Pitman: *Noah's Flood; The New Scientific Discoveries about the Event that Changed History*. Simon & Scuster, N.Y.
- Sági (1994) Károly: *A fenékpusztai későrómai erőd ásatási eredményei*. in: *A Harmadik (Tapolcai) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai*, pp.: 191-198. Magyar Történelmi Iskola, Ed. Csihák György, Budapest-Zürich.
- Semino (2000), O., G. Passarino, P.J. Oefner, A.A. Lin, S. Arbuzova, L.E. Becknam, G. De Benedictis, P. Francalacci,
- A. Kouvatsi, S. Limborska, M. Marcikiae, A. Mika, B. Mika, D. Primorac, A. S. Santachiara-Benerecetti, L.L. Cavalli-Sforza, P.A. Underhill: *The Genetic legacy of paleolithic Homo sapiens sapiens in Extant Europeans: A Y Chromosome Perspective*. *Science* **290**, pp.: 1155-1159.
- Sherrat (1998a), Andrew: *The Transformation of Early Agrarian Europe: The later Neolithic and Copper Ages 4500-2500 BC*, in.: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 167-202.
- Solecki (1971), R.S.: *Shanidar: The First Flower People*. Alfred Knopf, New York.
- Stone (1999), Richard: *Black Sea Flood Theory to Be Tested*. *Science* **283**, pp.: 915-916.
- Swadesh (1952), M.: *Int. Journ. of Amer. Linguistic*, **16**, p. 157, 1950; *Proc. Amer. Philol. Soc.:* **96**, 457.
- Szabó (1878), Károly: *A magyar vezérek kora*, Rath Mor, Budapest.
- Szabó (1971), Miklós: *A kelták nyomában Magyarországon*. Hereditás. Corvina Kiadó. Budapest.
- Szekeres (1993), István: *Őstörténetünk írásjelekben*. in: *Írástudományi Tanulmányok; Bronzkori magyar írásbeliség*. Szerk. Varga Géza, Írástörténelmi Kutató Intézet, Budapest.
- Szekfű (1917), Gyula: *A magyar állam életrajza*, 'Újságüzem' könyvkiadó és nyomda, Budapest.
- Szigeti (1995), István: *A Szent Korona titka*. Aachen. 2. Kiadás, Lakitelek.
- Szöllősy (1999) Kálmán: *A Nagyszentmiklósi aranykincs és rovásfeliratai – a vesztés fejedeleme*. *Turán XXIX (Új I)*. pp.: 17-48.

- Tagányi (1878?), Károly: *A faluközösségek története Magyarországon*. in: *A magyar néprajz klasszikusai; Az ősi társadalom magyar kutatói*, sz. Ortutay Gyula. Gondolat, Budapest, 1977. pp.: 336-380.
- Taylor (1998), Thimoty: *Thracians, Scythians, and Dacians*, in.: B. Cunliffe: *Prehistoric Europe; An Illustrated History*. Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 372-410.
- Thoma (1990) Andor: *Human Tooth and Bone Remains from Vértesszőlős*, in: *Vértesszőlős: Site, Man and Culture*, Ed.: Miklós Kretzói and Viola T. Dobos, Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 253-262.
- Time-Life (1994), Books: *Lost Civilizations; Celts: Europe's People of Iron*, Alexandria, Virg.
- Todd (1998), Malcolm: *Barbarian Europe, AD 300-700*. in: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 447-482.
- Tullar (1977), Richard M: *The Human Species*. McGraw-Hill, New York.
- Vikár (1977), László: *A magyar népzene volgai török és finnugor kapcsolatai* in: *Magyar Őstörténeti Tanulmányok*, Ed: Bartha A., Czeglédy K és Róna-Tas A., Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 291-303.
- Világszép Népmesék*, Móra, Budapest, 1962.
- Viski (1928) Károly, Bátky Zsigmond és Györffy István: *Magyar Népművészet*. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára megbízásából és anyagi támogatásával kiadja a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Whittle (1998), Alasdair: *The First Farmers*. in: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 136-166.
- Winn (1981), S.M.M.: *Pre-Writing in Southeastern Europe: The Sign System of the Vinca Culture ca. 4000 BC*, Western Publishers, Calgary.
- Winn (1981), S.M.M.: *Pre-Writing in Southeastern Europe: The Sign System of the Vinca Culture ca. 4000 BC*, Western Publishers, Calgary.
- Winograd (1988), Isaac J., Barney J. Szabo, Tyler B. Coplen & Alan C. Riggs: *A 250,000 Year Climatic Record from Great Basin Vein Calcite: Implications for Milankovitch Theory, Science*, **242**, pp.: 1275-1280.
- Winter (199?) Erzsi: *Szibériai rokonaink*, Duna TV, Fuji és Soros Alapítvány. A kiadói évszám nincs megadva.
- Zétényi (1997) Zsolt: *A Szentkorona-eszme mai értelme*. Püski, Budapest.
- Zeuner (1946), Frederick E.: *Dating the Past; An Introduction to Geochronology*. Methuen & Co. London.
- Zsirai (1935) Miklós: *Finnugor rokonságunk*, MTA, Budapest. Uráli nyelvrokonainkkal kapcsolatos legújabb ismeret- és forrásanyag rövid összegzésével közreadta: Zaicz Gábor, Trezor Kiadó, Budapest, 1994.